

Príklady dobrej praxe v oblasti prevencie radikalizácie na školách

Katedra politológie
Trenčianskej univerzity Alexandra Dubčeka v Trenčíne

2021

Autori:

Mgr. Pavol Struhár, PhD.

Mgr. Marián Bušša, PhD.

Mgr. Ivan Moravčík

ISBN 978-80-8075-945-2

EAN 9788080759452

Realizované s finančnou podporou Ministerstva spravodlivosti SR
v rámci dotácie na rok 2020 na presadzovanie, podporu a ochranu ľudských
práv a slobôd a na predchádzanie všetkým formám diskriminácie, rasizmu,
xenofóbie, antisemitizmu a ostatným prejavom intolerancie.

Názov projektu: Komplexná podpora pri prevencii nenávistných
a extrémistických prejavov v školskom prostredí

ÚVOD **8**

---

1. Príklady dobrej praxe zo Slovenska v oblasti prevencie radikalizácie na školách **11**

1.1 Radikalizácia **14**

Radikalizácia v prostredí mládeže 16

1.2 Deradikalizácia **17**

Postup pri prevencii radikalizácie, resp. deradikalizácii 18

1.3 Organizácie realizujúce preventívne aktivity (primárna a sekundárna prevencia) **21**

Organizácie poskytujúce neformálne vzdelávanie (živé knižnice,
workshopy, besedy...) 21

Organizácie zamerané na presadzovanie inklúzie, tolerancie
a rozmanitosti 24

Organizácie zamerané na rozvoj kritického myslenia v kyberpri-
store 26

1.4 Organizácie realizujúce deradikalizačné aktivity (terciárna prevencia) **30**

2. Príklady dobrej praxe zo zahraničia v oblasti prevencie radikalizácie na školách **36**

2.1 Radikalizmus, radikalizácia a faktory jej prevencie **37**

2.2 Tri oblasti činnosti škôl pri predchádzaní radikalizácii **38**

2.3 Ako cvičiť kritické myslenie **42**

Zasadenie výroku do konkrétnych okolností 42

Zhodnotenie samotného argumentu 42

Spoľahlivosť zdrojov a dát 44

2.4 Učenie a medzikultúrne vzťahy **46**

Uvedomenie si osobnej kultúrnej identity učiteľa 46

Kultúrne citlivá výučba bez predsudkov 49

Prístupy k výučbe proti diskriminácii a rasizmu 50

3. Preventívne aktivity realizované v súvislosti s výskytom extrémistického správania v triede	59
3.1 Prevencia v prostredí triedy	60
3.2 Preventívna aktivita a program	61
Preventívna aktivita	61
Preventívny program	63
3.3 Koordinácia činnosti pedagogických a odborných zamestnancov v súvislosti s poskytovaním psychologickej starostlivosti zradikalizovanému žiakovi	66
3.4 Poskytovanie odbornej starostlivosti zradikalizovanému žiakovi v CPPP a P	70
Záver	78
Bibliografia	81

ÚVOD

Predkladaná publikácia **Príklady dobrej praxe v oblasti prevencie radikalizácie v školskom prostredí** voľne nadväzuje na naše predchádzajúce publikácie „**Prevencia nenávistných a extrémistických prejavov v školskom prostredí**“ (2017) a „**Rozpoznávanie nenávistných a extrémistických prejavov v prostredí mládeže**“ (2019).

Tvorba všetkých troch publikácií je spojená s viac ako stovkou workshopov a seminárov, ktoré sme za posledné roky realizovali nielen pre žiakov základných a stredných škôl, ale tiež pre ich pedagógov. v rámci sprievodného výskumu o demokracii a ľudských právach sme ich tiež pozorne počúvali a ich postoje a názory zaznamenávali.

Kniha tak reaguje na poznatky a skúsenosti z vyššie spomínaných aktivít a potrebu neustálej preventívnej práce s mladými ľuďmi, ktorí každodenne čelia vplyvu nenávistných a extrémistických prejavov. Nie je to len o riziku, že mladí ľudia môžu byť verbovaní radikálnymi a extrémistickými skupinami alebo voliť isté extrémistické politické strany, ako to bolo pred pár rokmi politicky uchopené a medializované. Problémom sú už samotné prvky stereotypného myslenia, latentný rasizmus či xenofóbia alebo akceptácia násilných riešení niektorých situácií, ktoré sa (nielen) medzi slovenskou mládežou vyskytujú dlhodobo a povedzme, že prirodzene.

Sympatie k radikálnym či extrémistickým skupinám či stranám sú už len dôsledkom. Aj preto by mala byť výchova k rešpektu ľudských práv a prevencia radikalizácie permanentnou, prierezovou a prirodzenou súčasťou vzdelávania, a nie len spontánnou reakciou na nejaký násilný čin alebo volebný úspech extrémistov.

Tentokrát sme sa rozhodli pedagógov, (školských) psychológov, vychovávateľov, sociálnych pedagógov či pracovníkov inšpirovať príkladmi z praxe, či už zo Slovenska alebo zahraničia. Kniha má za cieľ pomôcť v každodennej práci, preto rozsiahle teoretické state nahradili skôr praktické informácie a poznatky, skúsenosti z iných krajín či odporúčania odborníkov na extrémizmus a jeho prevenciu.

Prvá kapitola ponúka prehľad mimovládnych organizácií, ktoré sa na Slovensku venujú prevencii radikalizácie na všetkých úrovniach (primárna, sekundárna, terciárna). Uvedené sú najmä ich aktivity spojené školských prostredím, resp. vzdelávaním, či už ide o vydávanie publikácií, realizáciu diskusií či workshopov, výrobu podcastov alebo terénnu sociálnu prácu.

Druhá kapitola sa zaoberá príkladmi dobrej praxe zo zahraničia. Kapitola ponúka konkrétne rady a cvičenia pri práci s mládežou a zároveň poukazuje na možné prekážky a ťažkosti, s ktorými sa počas preventívnej aktivity môže pedagóg alebo sociálny pracovník stretnúť.

Tretia kapitola je praktickým sprievodcom pedagóga (ale aj rodiča) v súvislosti s výskytom extrémistického správania v triede. Priestor je venovaný komplexnej starostlivosti o zradikalizovaného jedinca a objasneniu spolupráce viacerých relevantných aktérov pri jeho deradikalizácii.

**PRÍKLADY DOBREJ PRAXE ZO
SLOVENSKA V OBLASTI PREVENČIE
RADIKALIZÁCIE NA ŠKOLÁCH**

1. Príklady dobrej praxe zo Slovenska v oblasti prevencie radikalizácie na školách

Pavol Struhár

V rámci Slovenskej republiky pôsobí viacero štátnych a mimovládnych aktérov, zaoberajúcich sa prevenciou radikalizácie, resp. deradikalizačnými aktivitami.

Veľký rozsah preventívnych a intervenčných aktivít či práce s cieľovými skupinami pokrývajú štátne a verejné organizácie, ktorých kompetencie a úlohy vyplývajú nielen z príslušného zákona, štatútu alebo mandátu, ale aj z konkrétnych akčných plánov a koncepcií. Pre ilustráciu, z bezpečnostnej perspektívy medzi subjekty podieľajúce sa na prevencii radikalizácie patrí Odbor prevencie kriminality Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, krajskí koordinátori¹ prevencie kriminality na okresných úradoch v sídle kraja a na Prezídiu Policajného zboru a krajských riaditeľstvách Policajného zboru zasa Oddelenia komunikácie a prevencie či Národná kriminálna agentúra (NAKA).

V oblasti vzdelávania a osvetly patrí medzi aktívnu verejnú organizáciu najmä Slovenské národné stredisko pre ľudské práva (SNSLP)², subjekt zodpovedný za plnenie úloh spojených so zvyšovaním povedomia o negatívnych dopadoch extrémizmu, rasizmu a iných foriem diskriminácie pre spoločnosť³ (*pozri box č. 1*). Úlohy v prevencii radikalizácie, resp. vzdelávaní k ľudským právam a demokracii plní aj Národné osvetové centrum, pravidelne vydávajúce odborný časopis zameraný aj na problematiku radikalizácie s názvom Sociálna prevencia, ďalej Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie,

1 Okresné úrady sú koordinačným orgánom prevencie kriminality na regionálnej úrovni, pričom v predmetnej problematike úzko spolupracujú s vyššími územnými celkami.

2 Internetová stránka organizácie: www.snslp.sk.

3 Úlohy pre SNSLP v oblasti prevencie radikalizácie vychádzajú z Koncepcií boja proti radikalizácii a extrémizmu, pričom najnovšia verzia pokrýva obdobie 2020-2024.

ktorý v roku 2018 pripravil „Psychoedukačný program minimalizácie extrémistických postojov a prejavov mladých ľudí“, alebo mládežnícka organizácia IUVENTA, vydávajúca viacero publikácií a metodík k vzdelávaniu o ľudských právach.

Podiel štátnych a verejných aktérov na preventívnych a deradikalizačných aktivitách je nespochybniteľný, avšak cieľom kapitoly je poskytnúť pedagógom či sociálnym pracovníkom prehľad subjektov zapojených do prevencie radikalizácie nad rámec tých, ktoré nejakým spôsobom zastrešuje štát. Text sa preto primárne zameriava na mimovládny sektor a ich konkrétne programy, iniciatívy a projekty, doplnujúce aktivity štátu.

Pre účely tejto kapitoly je prehľad organizácii zaoberajúcich sa prevenciou radikalizácie rozdelený na dve hlavné kategórie:

- organizácie realizujúce preventívne aktivity (primárna a sekundárna prevencia)
- organizácie realizujúce deradikalizačné aktivity (terciárna prevencia).

Hoci sú známe prípady, keď organizácia zastrešuje všetky formy prevencie radikalizácie, v slovenskom prostredí je to skôr výnimočné. Ukazuje sa totiž, že významná väčšina slovenských organizácii venujúcich sa prevencii radikalizácie nemá záujem o sociálnu prácu s už zradikalizovanými jednotlivcami, keďže to vyžaduje nielen špecifické zameranie odborných kapacít, ale tiež osobitý spôsob práce s jednotlivcom.

Akokoľvek, toto rozdelenie nemá za cieľ uväzniť danú organizáciu v niektorej z kategórií a bagatelizovať tak jej aktivity v iných oblastiach. Použité kategórie sme vytvorili výlučne s cieľom sprehľadniť množstvo rôzne zameraných a pôsobiacich organizácii s ohľadom na ich špecifiká v oblasti prevencie radikalizácie mládeže.

K jednotlivým organizáciám sme sa dostávali využitím metódy „snehovej gule“, keď sme sa od jedného subjektu postupne dostávali k ďalším. Relevantné boli pre nás tie organizácie, ktoré v oblasti prevencie radikalizácie, resp. deradikalizácie dlhodobo a pravidelne realizujú vzdelávacie a osvetové aktivity alebo sociálnu prácu s jednotlivcami. Ďalším dôležitým kritériom výberu relevantných organizácií bolo ich zastúpenie vo Výbore pre predchádzanie a elimináciu rasizmu, xenofóbie,

antisemitizmu a ostatných foriem intolerancie (VRAX)⁴, ktoré naznačuje ich angažovanie sa a odbornú erudíciu v predmetnej oblasti. A nakoniec, zvažovali sme aj praktický prínos organizácii pre pedagógov a sociálnych pracovníkov. Do kapitoly zaradené organizácie totiž možno priamo osloviť so žiadosťou o pomoc alebo sa aspoň inšpirovať ich skúsenosťami, aktivitami a metódami práce s mládežou. Väčšina z uvedených organizácii totiž vydala množstvo voľne dostupných kvalitných publikácií a vypracovala tiež metodiky k vzdelávaniu žiakov na základných a stredných školách k problematike ľudských práv a demokracie. Ku každému subjektu preto bude pripojená jeho webová stránka, obsahujúca kontakt a odkazy na vydané publikácie.

Box č. 1 – Slovenské národné stredisko pre ľudské práva

Slovenské národné stredisko pre ľudské práva (SNSLP) každoročne realizuje stovky vzdelávacích aktivít k problematike ľudských práv, diskriminácie či extrémizmu, nielen pre špecifické vekové a profesijné skupiny (napr. NAKA, Centrá pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie, ministerstvá), ale tiež pre všeobecnú verejnosť. Napríklad, v roku 2018 organizovali 317 podujatí pre 7635 účastníkov a v roku 2019 dokonca 597 vzdelávacích aktivít pre 14 650 účastníkov.

SNSLP „plní funkciu národnej inštitúcie na ochranu a podporu ľudských práv a od roku 2004 je tiež antidiskriminačným orgánom, ktorý posudzuje dodržiavanie zásady rovnakého zaobchádzania podľa antidiskriminačného zákona.“ (SNSLP 2020). V tejto oblasti poskytuje právne služby v podobe odborných stanovísk a zabezpečuje právnu pomoc obetiam diskriminácie a prejavov intolerancie. SNSLP monitoruje a hodnotí dodržiavanie ľudských práv a zásady rovnakého zaobchádzania, pričom ako výstup hodnotenia každoročne vydáva Správu o dodržiavaní ľudských práv vrátane zásady rovnakého zaobchádzania v Slovenskej republike.

---

4 Výbor pre predchádzanie a elimináciu rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatných foriem intolerancie (VRAX) je poradným orgánom vlády špecificky zameraným na problematiku predchádzania a eliminácie rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatných obdobných foriem intolerancie v spoločnosti.

Zástupca organizácie je členom Výboru pre predchádzanie a elimináciu rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatných foriem intolerancie (VRAX).

Z perspektívy školského prostredia stojí za pozornosť výskumná a vzdelávacia činnosť organizácie so žiakmi základných a stredných škôl. Silnou stránkou SNSLP v oblasti výskumu a vzdelávania je jeho celoslovenská pôsobnosť, zabezpečená regionálnymi kancelármi v Žiline, Banskej Bystrici a Košiciach. V roku 2019 tak organizácia pripravila až 564 podujatí pre 13 928 žiačok a žiakov základných a stredných škôl na témy ľudských práv, nediskriminácie, holokaustu či nebezpečenstva rasizmu a extrémizmu. Stredisko tiež realizovalo celonárodný výskum „Rasizmus a xenofóbia medzi mladými ľuďmi na Slovensku“ s cieľom „skúmať pohľad mladých ľudí na súčasnú situáciu v kontexte rasových predsudkov a xenofóbie a zistiť postoje mladých ľudí na jednotlivé náboženské, kultúrne, etnické a rasové skupiny.“

1.1 Radikalizácia

V otázke samotného vymedzenia pojmu radikalizácia neexistuje zhoda, resp. univerzálne akceptovaná definícia. Napríklad, podľa austrálskej vlády je radikalizácia proces výrazného odklonu myslenia a správania jednotlivca od pohľadu väčšiny ľudí v komunite alebo spoločnosti (Angus 2016). Z tohto pohľadu by však ako radikálne bolo vnímané aj správanie sufražetiek, keďže ich postoje a boj za volebné práva žien boli vo vtedajšej spoločnosti považované za nekonformné. Toto chápanie radikalizácie nám tak nepomáha vyselektovať také myšlienky a konanie, ktoré v súčasnosti predstavujú reálne ohrozenie demokratickej spoločnosti, resp. niektorých jej členov či skupín. Aj preto väčšina autorov spája proces radikalizácie s osvojovaním si extrémistických, resp. nenávistných myšlienok, čím presnejšie vystihujú podstatu radikalizácie v liberálnych demokraciách. Vhodnejšia je tak definícia českého Centra proti terorizmu a hybridným hrozbám, ktoré definuje radikalizáciu ako „*zmenu ideologických postojov človeka smerom k postojom vyhraneným, ktoré vybočujú z ústavných noriem, vyznačujú sa prvkami netolerancie a útočia proti základným demokratickým ústavným princípom.*“ (CTHH 2017). Aj R. Borum, zástupca akademickej obce, chápe radikalizáciu ako „*proces rozvíjania*

extrémistickej ideológie a presvedčenia“ (Borum 2012), pričom za extrémistickú ideológiu v kontexte liberálnej demokracie považuje ideológiu prejavujúcu odpor k princípom demokracie a univerzálnym ľudským právam, resp. podporujúcu rasistickú a náboženskú nadradenosť. Danics (in Smolík 2020) v tejto súvislosti vidí príčinu radikalizácie aj v posilňujúcej prítomnosti antiliberálnych prvkov a hodnôt v myslení, postojoch a správaní jednotlivcov či skupín.

Radikalizácia však nemusí označovať len proces postupného osvojovania si extrémistických myšlienok či ideológií. Prejavom radikalizácie je tiež nedemokratické a násilné presadzovanie politických, resp. ideologických cieľov či riešenia spoločenských problémov. Dánske spravodajské služby vymedzujú radikalizáciu ako „*proces, ktorým jednotlivec vo zvýšenej miere akceptuje použitie nedemokratických alebo násilných prostriedkov, vrátane terorizmu, v snahe dosiahnuť špecifické politické/ideologické ciele.*“ (in Staun 2008). Ak napríklad žiaci schvaľujú použitie násillia jednotlivcami alebo skupinami pri presadzovaní hoci aj legitímnych cieľov (napr. ochrana životného prostredia, boj proti chudobe), môže to naznačovať práve ich postupnú radikalizáciu.

Skúmanie procesu radikalizácie je nevyhnutne spojené s hľadaním možných príčin osvojovania si radikálnych myšlienok či správania. Odborná literatúra vymenúva mnoho faktorov podieľajúcich sa na odštartovaní procesu radikalizácie u konkrétneho jedinca. Ranstorp (2016) hovorí o kaleidoskope faktorov, vytvárajúcich „*nekonečné množstvo individuálnych kombinácií*“ a vyberá z nich tie základné primárne, konkrétne:

- individuálne sociálno-psychologické faktory (napr. vylúčenie, strach, hnev);
- sociálne faktory (napr. diskriminácia, sociálne vylúčenie, obmedzená sociálna mobilita);
- politické faktory (napr. postoje k vojne alebo zahraničnej politike);
- ideologické a náboženské faktory;
- faktor kultúry a identity (príslušnosť ku komunite či rodine);
- psychologické faktory (napr. prežité traumy či iné psychologické problémy).

Zároveň za motor radikalizácie určuje faktory:

- dynamika skupiny;
- radikalizátori/manipulátori;
- sociálne média (Ranstorp 2016).

Práve sociálne siete v posledných rokoch predstavujú jeden z katalyzátorov radikalizácie, keďže umožňujú jednoduchý prístup extrémistov k zraniteľným jedincom. Zároveň sú pre bezpečnostné sily vzhľadom na anonymitu radikalizátorov a existenciu množstva online identít pomerne neprehľadným prostredím.

Radikalizácia v prostredí mládeže

Žiaci, alebo všeobecne mládež, sú skupinou, ktorá je často ohrozená radikalizáciou. Z rôznych nami realizovaných workshopov so žiakmi na Slovensku vyplynulo, že mladí ľudia preferujú jednoduché vysvetlenia a riešenia komplexných problémov, čo je často dôsledkom ich čiernobieleho videnia sveta, netrpezlivosti pri dlhodobom riešení problémov, ale tiež nedôvery voči inštitúciám, ktoré sa riešením spoločenských problémov zaoberajú. Atraktívne sú také prejavy a navrhované riešenia, ktoré sľubujú zmenu zásadnú a okamžitú, čo je však zväčša v rozpore s reálnym obsahom a implementáciou oficiálnych vládnych politík. Tie sú totiž limitované legislatívnym a inštitucionálnym rámcom demokratickej spoločnosti, no žiaci si negatívne dôsledky týchto opatrení, resp. ich nesúlad s ľudskými právami často neuvedomujú.

Radikálne, resp. extrémistické skupiny ponúkajú mládeži nielen jednoduché, radikálne a definitívne riešenia ich nespokojnosti, ale tiež pocit spolupatričnosti a istoty (Smolík 2020).⁵ Na druhej strane, mladý človek je pre skupinu vhodný typ, keďže má dostatok voľného času, aktivistickú povahu, nedostatok životných skúsenosti a prirodzený vzdor či odpor k zaužívanému poriadku a autoritám.

---

5 Odborníci tiež ako príčinu radikalizácie mladých ľudí uvádzajú negatívnu skúsenosť so sociálnym vylúčením, rigidný štýl výchovy, individuálne akceptovanie násilia, frustráciu zo spoločenského statusu v reakcii na konzumný životný štýl, a. i. (Smolík 2020).

Zmenami prejavov a správania radikalizujúceho sa jednotlivca sme sa podrobne zaoberali v publikácii *Rozpoznávanie nenávistných a extrémistických prejavov v školskom prostredí*. Vegrichtová (2019) tieto varovné signály nazýva indikátormi radikalizácie a zároveň tvrdí, že je ťažké ich generalizovať, keďže ide často o jedinečné príbehy ľudí so špecifickou osobnosťou a postavením v sociálnej štruktúre (Vegrichtová 2019). Len pripomíname, že žiaci posledných ročníkov základných škôl a žiaci stredných škôl prechádzajú špecifickým vývojovým obdobím, keď po turbulentnom období biologického zrenia (puberty), začína približne od 15. roka života obdobie adolescencie. To je okrem fyziologických zmien sprevádzané tiež zmenami v oblasti formovania identity a vzťahov s rovesníkmi či dospelými. V tejto súvislosti je nezanedbateľný tiež morálny vývoj, resp. formovanie mravných zásad, ktoré jedinca posúvajú ku konformnému spoločenskému správaniu. Z hľadiska problematiky radikalizácie je však dôležité spomenúť, že prejavom dospievania môže byť tiež napríklad silnejší vzdor k autoritám, osvojovanie si konšpiračných teórií, preberanie stereotypov, postojov a názorov referenčnej skupiny (napríklad extrémistickej), ale tiež rizikové správanie v podobe agresívneho či antisociálneho správania voči príslušníkom etnických či sexuálnych menšín alebo politických názorov (porovn. Smolík 2020).

1.2 Deradikalizácia

Z vyššie uvedenej rozpravy o radikalizácii vyplýva, že zradikalizovaný jednotlivec mení svoje prodemokratické myslenie alebo konanie smerom k podpore nenávistných ideológií či nedemokratických prostriedkov politického/spoločenského boja. Naopak, deradikalizácia podľa Mareša (2018) označuje proces, keď sú násilné a extrémistické postoje opúšťané v prospech konštruktívnych prodemokratických hodnôt. *„Deradikalizácia označuje súbor preventívnych opatrení vedúcich k zastaveniu prebiehajúceho alebo zvráteniu dokonaného procesu radikalizácie.“* (Smolík 2020).

Deradikalizácia je zložitý proces s neistým výsledkom. V prípade už zradikalizovaných jedincov je potrebná najmä aktívna intervencia, kedy dochádza doslova k ich „osobnostnému

preprogramovaní“ (Vegrichtová 2019). Deradikalizácia zahŕňa nielen zmenu postojov, ale tiež správania (napr. odpútanie sa od násilných aktivít), pričom nemenej dôležité je tiež zbaviť sa vplyvu a ideológie skupiny, ktorej je zradikalizovaný jednotlivec členom.

Postup pri prevencii radikalizácie, resp. deradikalizácii

Množstvo jedinečných a zložitých príbehov radikalizácie nás presvedča o tom, že boj proti radikalizácii musí byť komplexný, interdisciplinárny a zahrňujúci odborníkov z praxe v rôznych oblastiach, či už psychológov, pedagógov, sociálnych pracovníkov, ale tiež príslušníkov bezpečnostných síl (porovn. Smolik 2020, Vegrichtová 2019).

Problém radikalizácie (mládeže) možno riešiť na rôznych úrovniach (napr. celonárodná či lokálna) a rôznymi stratégiami. Tie reagujú na špecifickú situáciu jednotlivca alebo skupiny, aktuálne podmienky v spoločnosti a tiež konkrétnu fázu radikalizácie. Jedným z pilierov boja proti radikalizácii je **represia**, pričom zákazy a tresty majú zároveň preventívny účinok (porovn. Mareš 2018). V rámci slovenského právneho poriadku, konkrétne v zákone č. 300/2005 Z z. Trestný zákon, evidujeme trestné činy extrémizmu, združené v časti „Podpora a propagácia skupín smerujúcich k potlačeniu základných práv a slobôd.“ Aj v školskom prostredí sa občas objaví prípad, ktorého riešením je už len trest, resp. postih protiprávneho konania. Niekedy sa totiž ani pri najlepšom úsilí nepodarí u niektorých jednotlivcov zamedziť zavŕšeniu procesu radikalizácie. Ide napríklad o situáciu, kedy dochádza k násilným prejavom radikalizovaného žiaka voči príslušníkom nenávidenej skupiny, pričom na úrovni školy či iných inštitúcií vyčerpali intervenčné stratégie s cieľom odpútať jednotlivca od referenčnej skupiny alebo radikálnych myšlienok či úmyslov. Represia tak predstavuje posledný možný spôsob ako zachytiť jednotlivca vo finálnej fáze radikalizácie a ochrániť tak spoločnosť pred jej dôsledkami.

Dovtedy sa však ponúka viacero stratégií k predchádzaniu radikalizácie či odpútaniu radikalizovaného jednotlivca od

krajných myšlienok, konania či vplyvu extrémistickej skupiny. Medzi osvedčené stratégie patria:

- **stratégia včasnej detekcie** určená pracovníkom prvej línie, vyznačujúcich sa schopnosťou rozpoznať meniace sa postoje či správanie jednotlivcov ohrozených radikalizáciou a ovplyvniť ich. V rámci tejto stratégie sa im ponúka vzdelávanie a potrebné informácie, aby lepšie rozumeli varovným signálom a boli schopní na ne vhodne reagovať.
- **prevencia** v troch úrovniach. **Primárnou prevenciou** bránime vzniku polarizácie a radikalizácie, pričom kľúčovým aktérom tohto procesu sú školy ako inštitúcie formálneho vzdelávania. Pomáhajú totiž rozvíjať základné životné zručnosti a sociálne kompetencie potrebné pre napĺňanie aktívneho občianstva. **Sekundárna prevencia** je zameraná na elimináciu alebo odstránenie priaznivých podmienok polarizácie a radikalizácie u jednotlivcov ohrozovaných radikalizáciou. Zároveň sa orientuje na priamu intervenciu proti náhodne sa vyskytujúcim radikálnym alebo polarizačným prejavom. V tejto oblasti hrajú dôležitú rolu práve učitelia, ktorí môžu medzi prvými zachytiť zmeny vzhl'adu, myslenia a správania svojich žiakov a ponúknuť im podporu pri hľadani vhodnej životnej cesty (Nordbruch 2016). A nakoniec, **terciárnu prevenciu** predstavujú opatrenia a aktivity proti zradikalizovaným jednotlivcom, u ktorých hrozí, že budú realizovať násilné aktivity (de Meere, F – Lensink, L. 2015). Praktický príklad prevencie radikalizácie na jednotlivých úrovniach dokumentuje príklad z Nórska, ktorý opísali slovenské výskumníčky z Centra pre výskum etnicity a kultúry (box č. 2). Viac informácií k rôznym úrovniam prevencie nájdete v kapitole č. 2.
- **intervencia**, kedy sa uplatňujú súbory opatrení a metód k monitorovaniu a odpútaniu jednotlivcov od radikálnych, resp. extrémistických myšlienok či správania, často spojených s násilím. V rámci tejto stratégie existuje viacero prístupov ako odpútať jednotlivcov od radikálnych myšlienok a úmyslov, napríklad využívanie rovesníkov,

posilnenie medziskupinovej komunikácie alebo tiež systémový prístup zameraný na zlepšovanie osobného života radikalizovaného jednotlivca (de Meere & Lensink 2015).

Box. č. 2 Prevencia radikalizácie mladistvých - príklad Nórska

Stratégia prevencie radikalizácie v Nórsku sa vyznačuje spoluprácou rôznych inštitúcií na celonárodnej (napr. univerzity, polícia, ministerstvá) aj lokálnej úrovni, čo vyžaduje jasné a transparentné rozdelenie kompetencií jednotlivých aktérov a efektívnu koordináciu ich aktivít. Na lokálnej úrovni je v rámci SLT modelu (koordinácia prevencie kriminality na lokálnej úrovni) zabezpečená úzka spolupráca a sieťovanie verejných inštitúcií (samosprávy, školy), polície (aj tajnej), odborníkov (napr. sociálni terénni pracovníci), občianskych združení a cirkví (mešít), podnikateľov, politických strán či samotných mladých ľudí.

Nórsky model prevencie radikalizácie mladistvých (obyčajne vo veku od 12 až 22 rokov) nastavuje jednotlivé opatrenia a aktivity podľa farebných zón ohrozenia.

Zelená zóna je bezpečnou zónou, na ktorú sa vzťahujú opatrenia primárnej prevencie. V rámci primárnej prevencie zameranej všeobecne na verejnosť sa predpokladajú programy, ktoré majú u jedincov či skupín posilniť odolnosť voči radikalizácii, pričom ako užitočné sa javia rôzne aktivity rozvíjajúce kritické myslenie, interkultúrny dialóg, hodnoty demokracie a ľudských práv či schopnosť riešiť konflikty.

Mladiství v žltej zóne už vykazujú známky radikalizácie, čo vyžaduje opatrenia sekundárnej prevencie. V sekundárnej prevencii, ktorej cieľovou skupinou sú rizikovní jedinci, sa pozornosť upriamuje na konkrétne podporné programy v okolí problémových osôb, či už ide o zlepšovanie ich sociálnych podmienok alebo poskytovanie psychoterapie a právnej pomoci.

A nakoniec, červená zóna znamená, že jednotlivec je členom extrémistickej skupiny resp. sa správa násilne. Terciárna prevencia zahŕňa programy, ktoré majú zradikalizovaným jedincom pomôcť opustiť radikálnu, resp. extrémistickú skupinu a deradikalizovať svoje myšlienky a úmysly. Často posledným riešením v tejto fáze je intervencia bezpečnostných zložiek a trestnoprávny postih (Gallová Kriglerová & Chudžíková 2017).

1.3 Organizácie realizujúce preventívne aktivity (primárna a sekundárna prevencia)

Ako už bolo spomenuté, primárna prevencia sa zameriava na všeobecnú verejnosť s cieľom prehĺbovať povedomie ľudí o prejavoch nenávisti a následkoch radikalizácie a zvyšovať tak ich odolnosť voči extrémistickým myšlienkam a správaniu. Patria sem organizácie realizujúce rôzne podujatia a aktivity k posilňovaniu demokratických a občianskych hodnôt a ľudských práv. Medzi organizácie realizujúce preventívne aktivity zaradíme tiež organizácie, resp. inštitúcie, ktoré svoju činnosť zameriavajú na špecifickú, radikalizáciou ohrozenú, skupinu, napr. mládež (sekundárna prevencia).

Aktivity týchto organizácií sa ešte nezacieľujú na konkrétnych jednotlivcov zasiahnutých radikalizáciou, aj keď v zraniteľnej skupine sa môžu objaviť aj prípady radikalizujúcich sa osôb. Akokoľvek, aktivity v tomto prípade majú výlučne preventívnu podobu, pričom sa navzájom odlišujú formou vzdelávania, témami či prostredím, v ktorom sa vzdelávanie realizuje. S ohľadom na ich špecifiká a prínos v oblasti primárnej a sekundárnej prevencie radikalizácie preto organizácie ďalej rozlišujeme na:

- organizácie poskytujúce neformálne vzdelávanie;
- organizácie zamerané na presadzovanie inklúzie, tolerancie a rozmanitosti;
- organizácie zamerané na rozvoj kritického myslenia.

Organizácie poskytujúce neformálne vzdelávanie (živé knižnice, workshopy, besedy...)

Jednou z oceňovaných vzdelávacích metód k problematike demokracie a ľudských práv je *storytelling*, čiže rozprávanie príbehov, nazývané tiež Živé knihy (*viac v boxe č. 3*). Na Slovensku od roku 2011 zaznamenáva a rozpráva príbehy nezisková organizácia **Post Bellum SK**⁶. Zameriava sa na spomienky pamätníkov kľúčových udalostí 20. storočia, čím poslucháčovi približuje ich osobné prežívanie, situačné rozhodnutia a kontext udalostí, ktoré prežili. Primárne sa zameriavajú na príbehy tých,

6 Internetová stránka organizácie: www.postbellum.sk.

čo sa vzopreli fašistickej (sic!) a komunistickej totalite. Príbehy sprístupňujú v medzinárodnom internetovom archíve Pamäť národa (www.memoryofnations.eu).

Z hľadiska prevencie radikalizácie je podstatné najmä prepájanie osudov ľudí žijúcich v totalitných režimoch so súčasným spoločenským dianím, čím sa zvyšuje odolnosť verejnosti voči nedemokratickým silám v spoločnosti. Na tejto myšlienke je postavený aj podcast a štvrťročník s rovnakým názvom „Príbehy 20. storočia“, ktorý okrem rozhovorov obsahuje aj vedeckopopulárne štúdie, eseje a recenzie. Vo viacerých mestách Post Bellum SK organizovala výstavy s príbehmi bojovníkov proti totalitám v rokoch 1939 - 1945, resp. 1948-1989.

Organizácia prenáša svoje aktivity aj do vzdelávania, či už realizáciou zážitkových workshopov pre žiakov základných, stredných a vysokých škôl alebo organizáciou štvormesačného mimoškolského vzdelávacieho programu, v rámci ktorého žiaci dokumentujú príbehy pamätníkov zo svojho okolia. Post Bellum SK tiež pripravuje voľne dostupné metodické pokyny pre učiteľov s cieľom poradiť im, ako pracovať s príbehmi pamätníkov vo vyučovacom procese.

Metódu živých knižníc pri vzdelávacích aktivitách využíva aj **Centrum komunitného organizovania (CKO)**⁷, ktoré za svoj cieľ na svojej internetovej stránke označuje pomoc občanom „*formulovať a obhajovať ich prirodzené záujmy a vytvárať priestor pre efektívnu spoluprácu medzi občanmi, samosprávou a podnikateľským sektorom s cieľom rozvoja komunit*“. Zástupca organizácie je členom Výboru pre predchádzanie a elimináciu rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatných foriem intolerance (VRAX), poradného orgánu vlády.

Spomedzi viacerých programov (napr. komunitné organizovanie, zastrešovanie platformy k podpore tolerancie, budovanie občianskeho centra) stojí z pohľadu prevencie radikalizácie za pozornosť program „Školy za demokraciu“, ktorého cieľom je „*budovať školské prostredie založené na vzájomnom rešpekte, tolerancii, otvorenosti a demokracii*.“ Silnou stránkou projektu je systematická práca pod záštitou Pedagogickej

7 Internetová stránka organizácie: www.cko.sk.

fakulty Univerzity Mateja Bela⁸, dôraz na metodiku programu a hodnotenie jeho výstupov. V súčasnosti organizácia realizuje rôzne formy pravidelných vzdelávacích aktivít (napr. workshopy, živé knižnice, semináre, besedy) pre žiakov a žiačky Banskobystrického samosprávneho kraja s cieľom rozvíjať ich kompetencie v oblasti ľudských práv a zároveň redukovať stereotypy a predsudky. Vzhľadom k tomu, že projekt je založený na dlhodobej a pravidelnej prítomnosti na základných a stredných školách, môže prispieť aj k detekcii zradikalizovaného žiaka a jeho následnej deradikalizácii.

Box č. 3 Storytelling (rozprávanie príbehov)

Rozprávanie príbehov je prirodzenou formou myslenia, pričom v histórii ľudstva predstavuje nenahraditeľnú metódu uchovávanía a šírenia poznatkov či informácií. Príbehy slúžia na to, aby sme odovzdávali skúsenosti konkrétnych ľudí poslucháčom. Spôsob ich podania a šírenia nám zároveň pomáha pochopiť konkrétnu situáciu či správanie a skúsenosť rozprávača alebo vystupujúcich postáv (porovn. Rooney & Lawlor & Rohan 2016). Rozprávanie príbehov je podľa niektorých teoretikov dokonca forma ľudského umenia, ktorá nás učí o ľudskej skúsenosti. Výhodou tejto metódy je súčasné zapojenie myslenia, emócií a predstavivosti (NYU 2020). Poslucháči sa v istom zmysle zúčastňujú deja príbehu a takmer automaticky naň reagujú.

V školskom prostredí sa pri využívaní storytellingu za výhodu považuje najmä atraktivita pre žiakov, ktorých prirodzene zaujíma sled príbehu a jeho koniec či príjemná forma „výkladu“. Rozprávanie príbehov často vytvára príjemnú a uvoľnenú atmosféru, čo prispieva k zlepšovaniu vzťahov medzi učiteľom a žiakmi alebo medzi žiakmi navzájom. Využívanie tejto metódy tiež napomáha k memorovaniu poznatkov, keďže žiaci si ľahšie zapamätajú ucelený príbeh ako izolované koncepty a definície. Poznatok z jednej časti príbehu tak môže žiakovi pripomenúť poznatky z iných častí.

Modely rozprávania príbehov sú rôzne, napríklad v ostatnom čase sa aj vplyvom koronakrízy môžu do popredia dostať online príbehy. Každopádne, jedinečnou autenticitou sa vyznačujú príbehy, ktoré rozpráva (najlepšie osobne) konkrétny človek pod svojim

8 CKO zasa poskytuje študentom Pedagogickej fakulty UMB, ako budúcim učiteľom, tréningy v učení vzdelávacou metódou Živé knižnice.

menom a so svojou skúsenosťou, čo u žiakov zvyšuje dôveryhodnosť a príťažlivosť príbehu. V ľudsko-právnej oblasti tento spôsob predstavuje silný nástroj búrania stereotypov a predsudkov medzi ľuďmi. Rozprávať svoje príbehy totiž chodia ľudia zo stigmatizovaných skupín, napr. migranti, Rómovia, homosexuáli či zdravotne postihnutí (porovn. Motlová&Boboňová 2020).

Organizácie zamerané na presadzovanie inklúzie, tolerancie a rozmanitosti

Dlhodobou napäté vzťahy medzi rôznymi menšinami a majoritnou časťou obyvateľstva a nerovný prístup k príležitostiam pre znevýhodnené osoby alebo skupiny vedie mnohé mimovládne organizácie na Slovensku k presadzovaniu inklúzie, (kultúrnej) rozmanitosti a tolerancie. Zvyšovanie kvality spoločenstva rôznych etnických, sociálnych, náboženských či sexuálnych skupín obyvateľstva a posilňovanie rovnosti ich príležitostí (napr. na trhu práce alebo vo vzdelávaní) zároveň prispieva k budovaniu odolnosti ľudí voči rasovej, etnickej či náboženskej nenávisťi a extrémizmu.

Jednou z organizácií aktívnych v tejto oblasti je **Nadácia Milana Šimečku (NMŠ)**⁹. Nadácia vznikla v roku 1991 a už niekoľko rokov má svojho zástupcu vo Výbore pre predchádzanie a elimináciu rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatných foriem intolerancie (VRAX). Realizáciou programov Vzdelávanie, Aktívne občianstvo a Podpora inkluzívnej praxe podľa informácií na svojej internetovej stránke usiluje o rozvíjanie otvorenej občianskej spoločnosti, vzdelávanie o rozmanitosti, výchovu k vzájomnému rešpektu, obhajobu ľudských a menšinových práv a v neposlednom rade o zlepšovanie postavenia znevýhodnených skupín.

Špecifickou oblasťou záujmu NMŠ sú inkluzívne politiky (najmä v súvislosti s rómskymi marginalizovanými komunitami), integrácia cudzincov a interkultúrne či globálne vzdelávanie (napr. sociálna spravodlivosť, trvalo udržateľný rozvoj, ľudské práva). Z hľadiska prevencie radikalizácie sú užitočné najmä vzdelávacie aktivity pre žiakov základných

9 Internetová stránka organizácie: www.nadaciamilanashimecku.sk.

a stredných škôl (napr. „Študenti proti extrémizmu“, „Študenti po stopách totality“¹⁰) a kultúrno-osvetové aktivity pre verejnosť, či už vo forme rôznych podujatí (napr. putovná výstava o Anne Frankovej, komunitné podujatie k rozmanitosti „Nedeľná paráda“, festival „[f j ú ž n]“ či Divadlo Fórum) alebo participácie na podcaste „Tak bolo“. Pre pedagógov či pracovníkov na lokálnej úrovni Nadácia vydala niekoľko voľne dostupných metodických príručiek a publikácii, podporujúcich komunitnú prácu s Rómami, výučbu multikultúrnej výchovy, vzdelávanie detí cudzincov či učenie o holokauste.

Posilňovaním hodnôt demokracie, ľudských práv a tolerance so zameraním na rozmanitosť, sociálnu inklúziu, interkultúrne vzťahy, menšinové práva či integráciu cudzincov sa zaoberá aj **Centrum pre výskum etnicity a kultúry (CVEK)**¹¹ a **Liga za ľudské práva**¹², spolupracujúce na viacerých projektoch práve s vyššie spomínanou Nadáciou Milana Šimečku.

CVEK sa zacieluje primárne na výskum etnických, jazykových a náboženských menšín, konkrétne na inklúziu marginalizovaných skupín, či už ide o Rómov, migrantov alebo iné menšiny. Spolu s inými organizáciami vydali niekoľko voľne dostupných príručiek k tejto problematike a zároveň rôznym aktérom na národnej či lokálnej úrovni ponúkajú spoluprácu vo forme vzdelávacích aktivít a konzultácií pri zavádzaní lepších politík do praxe. Zástupkyňa organizácie je členom Výboru pre predchádzanie a elimináciu rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatných foriem intolerancie (VRAX).

Z hľadiska možného nastavenia systému prevencie radikalizácie na Slovensku stojí za pozornosť aj analytický text výskumníčkou CVEKu „Možnosti samospráv v prevencii radikalizácie – inšpirácie z Nórska“. Analýza popisuje ako dobrý príklad praxe a možnú inšpiráciu pre slovenské prostredie nórsky systém prevencie radikalizácie na lokálnej úrovni (*pozri box. č. 3*).

---

10 Študenti v rámci projektu dokumentovali rôzne aspekty totalitného režimu v Československu.

11 Internetová stránka organizácie: www.cvek.sk.

12 Internetová stránka organizácie: www.hrl.sk.

Príklady dobrej praxe v oblasti prevencie radikalizácie na školách

Liga za ľudské práva sa zaoberá hlavne právnou pomocou pre žiadateľov a žiadateľky o azyl na Slovensku, ale zároveň tiež realizuje osvetu a vzdelávanie v oblasti migrácie a integrácie cudzincov. z hľadiska prevencie radikalizácie je vhodné spomenúť vzdelávanie špecifických profesijných skupín k problematike migrácie, napríklad študentov práva (azylové právo), žurnalistiky (napr. 8-týždňový online kurz o médiách) alebo policajných študijných odborov. Organizácia v roku 2018 podľa informácií na svojej internetovej stránke spustila podcast „Migračný kompas“, ktorého cieľom je skvalitniť informovanosť ľudí či tvorcov politik o téme migrácie, integrácie a azylu.

Organizácie zamerané na rozvoj kritického myslenia v kyberpriestore

Preventívne programy v oblasti radikalizácie sa nevyhnutne musia presúvať aj do kyberpriestoru. Viacerí analytici upozorňujú, že najmä sociálne siete predstavujú efektívny komunikačný nástroj radikálnych a extrémistických skupín (napr. RAN 2020, Ranstorp 2016, Mareš 2018). Zdieľaním pobúrenia, strachu, ostrej nespokojnosti s establishmentom či nenávisťou voči skupinám obyvateľstva dokáže vyškolený extrémista verbovať užívateľov sociálnych sietí do svojej extrémistickej skupiny alebo ich aspoň zmobilizovať k priamej akcii.

Jednotlivec sa tak môže radikalizovať už samotným pasívnym prijímaním propagandy, ktorá je často postavená na dezinformáciách, konšpiráciách alebo falošných či poplašných správach. Niektorí autori poukazujú na kauzalitu medzi konzumáciou falošných správ, nárastom polarizácie a nenávisťnými prejavmi v spoločnosti (Borárosová & Žúborová 2019).

Preveniou online radikalizácie je najmä rozvíjanie kritického myslenia (*Box č. 4*), čím sa zvyšuje odolnosť pred klamlivým obsahom v kyberpriestore.

Na Slovensku sa rozvoju kritického myslenia v posledných rokoch venuje viacero organizácii, ponúkajúcich svoje služby a pomoc nielen študentom, ale tiež pedagógom či sociálnym pracovníkom. Priestor v nasledujúcej časti je venovaný organizáciám, ktoré verejnosti alebo špecifickým skupinám

poskytujú aktivity rozvíjajúce kritické myslenie, so zameraním na online prostredie.

Bratislavský inštitút pre politickú analýzu/Bratislava Policy Institute (BPI)¹³ sa na svojej internetovej stránke identifikuje ako nezávislý think tank zameraný na podporu liberálnej demokracie, ľudských práv, stredoeurópskeho regiónu a európskej integrácie. Spomedzi rôznorodých projektov má pomerne silné zastúpenie problematika radikalizácie a extrémizmu, rozpracovaná primárne formou analýz a výskumov.

Inštitút nerealizuje vzdelávacie aktivity pre žiakov škôl, avšak ponúka voľne dostupnú príručku pre trénerov v oblasti prevencie online radikalizácie s názvom „Prevencia a boj proti radikalizácii v online prostredí“. Ako uvádzajú autori publikácie, jej cieľom je „budovanie odborných kapacít na lokálnej a regionálnej úrovni v oblasti boja a prevencie proti radikalizácii a extrémizmu v online prostredí“ a „posilňovanie odborných kapacít v oblasti nahlasovania a reportingu rasistických a nenávistných prejavov v online prostredí.“ (Žúborová&Borárosová&Vašečka 2020). Z hľadiska prevencie online radikalizácie je veľmi zaujímavým počínom aj publikácia „De-fake it!“, predstavujúca úvod do problematiky falošných správ v online prostredí. Autori sa na základe kvalitatívneho výskumu (fokusové skupiny) pokúsili odkryť motívy, názory a postoje slovenských používateľov sociálnej siete Facebook, preberajúcich správy z kyberpriestoru. Spracovali tak prvotnú typológiu užívateľov sociálnej siete v kontexte nenávistných správ na Slovensku (Borárosová&Žúborová 2019).

Obsahom v online priestore sa zaoberá aj občianske združenie **DigiQ - digitálna inteligencia**¹⁴, presadzujúce myšlienku digitálneho občianstva¹⁵. V rámci svojich aktivít vyhľadáva, spracúva a analyzuje nezákonný obsah (projekt „nahlas.to“), ale tiež vzdeláva odborníkov v problematike nenávistných prejavov

---

13 Internetová stránka organizácie: www.bpi.sk.

14 Internetová stránka organizácie: www.digiq.sk.

15 Podstatou digitálneho občianstva je podľa DigiQ - digitálna inteligencia „avedenie si zodpovednosti za vlastné správanie v online priestore“.

v kyberpriestore. Užitočné pre pedagógov sú tiež informácie, materiály, odporúčania a databázy rôznych iniciatív, ako napr. Lovci šarlatánov (zameranie na klamlivý obsah v oblasti medicíny), antipropaganda.sk (dôraz najmä na štátnu propagandu), blbec.online (ponúka filter a monitoring dezinformačných príspevkov) alebo konspiratori.sk (databáza stránok s klamlivým obsahom alebo konšpiráciami).

S cieľom odкрývať dezinformácie v kyberpriestore pracuje aj „analytická, watchdogová a digitálna platforma“ infosecurity.sk¹⁶, združujúca viaceré mimovládne organizácie a iniciatívy. Dve z nich – **Stratpol**¹⁷ a **Slovenský inštitút pre bezpečnostnú politiku/Slovak Security Policy Institute (SSPI)**¹⁸ sa v rámci svojich programov venujú tiež informačnej bezpečnosti, hybridným hrozbám a kybernetickej bezpečnosti.

Aktívnejším v tejto oblasti je **Slovenský inštitút pre bezpečnostnú politiku (SSPI)**, zakladateľ prvého slovenského portálu o kybernetickej bezpečnosti *CyberSec.sk*. Inštitút sa dlhodobo a systematicky zaoberá online prostredím, pričom z pohľadu prevencie radikalizácie stoja za pozornosť projekty pre študentov a pedagógov vykazujúce viacročnú udržateľnosť. SSPI tri roky organizoval Letnú školu „Mladí proti extrémizmu a radikalizmu“, dva ročníky mali navyše kvalitné publikačné výstupy k problematike radikalizmu a extrémizmu, aj so zameraním na online prostredie. Podobný formát zvolil SSPI tiež v práci s pedagógmi, keď pre nich tri roky organizoval jesenné, resp. zimné školy s názvom „Učitelia proti dezinformáciám“. Prednášky z dvoch ročníkov boli publikované v zborníku, voľne dostupnom na stránke organizácie. Publikácia okrem iného ponúka odporúčania, ako so žiakmi alebo zradikalizovanými jednotlivcami komunikovať kontroverzné témy a zároveň im napomáha orientovať sa v online priestore.

Online priestor však pre SSPI nepredstavuje len predmet expertíz, ale stal sa tiež prostredím pre samotné vzdelávanie. Inštitút v roku 2019 pripravil e-learningový vzdelávací kurz

---

16 Pre zaujímavosť, Infosecurity.sk spolu s portálom aktuality.sk spustila podcast Disinfo Report o dezinformáciách na Slovensku.

17 Internetová stránka organizácie: www.stratpol.sk.

18 Internetová stránka organizácie: www.slovaksecurity.org.

pre študentov a pedagógov s názvom „nenalet.im“, s cieľom bojovať proti šíreniu dezinformácií a falošných správ a tiež proti nárastu radikalizmu a extrémizmu medzi mladými ľuďmi.

Box. č. 4 Kritické myslenie

Kritické myslenie, ako jedna z najdôležitejších kompetencií človeka, je v súčasnosti vzhľadom na neprehľadnú sieť informácií a ich zdrojov prioritou aj v oblasti vzdelávania. Rozvoj komunikačných technológií a zvyšujúci sa podiel ľudí s prístupom na internet totiž zvyšuje množstvo informácií v obehu. Dôveryhodnosť zdrojov a samotnej informácie je často pochybná. Najmä v online prostredí sa objavuje mnoho dezinformácií (nepravdivých informácií), poplašných správ (tzv. hoaxy) či falošných správ (tzv. fake news).

„Kritické myslenie znamená schopnosť posúdiť nové informácie, pozorne a kriticky ich skúmať z viacerých hľadísk, tvoriť úsudky, posudzovať význam nových myšlienok a informácií pre svoje vlastné potreby“ (Kosturková 2011).

Prejavom kritického myslenia je obozretnosť, opatrnosť a istá dávka pochybnosti pri kontakte s novou informáciou. Kritické myslenie predpokladá zbavenie sa predsudkov a subjektivity pri nazeraní na podávané informácie a postoje. Je to snaha o hlbšie a dôkladnejšie pochopenie súvislosti využitím ďalších informácií a perspektív (porovn. Koníčková n.d.)

Kritické myslenie však nie je a priori prejavom nedôvery voči konkrétnemu nositeľovi názoru alebo informácie, a teda nepredstavuje prudký skok od stanovenia problému (resp. získania informácie) k záverom bez poctivého skúmania. Kriticky myslieť neznamená niečo vopred odmietat' alebo vykresľovať v negatívnom svetle. A nakoniec, za kritické myslenie sa nepovažuje ani nezáujem vytvoriť si úsudok napriek sile dôkazov či hľadanie odpovedí rutinným používaním algoritmov alebo nespochybniteľnými ideologickými či náboženskými tvrdeniami (SEoP 2018).

Rozvíjaním kritického myslenia v školskom prostredí je možné prispieť k tomu, aby žiak nebol len pasívnym príjemcom informácií. Kriticky mysliaci žiak vie zaujať vlastné, hoc aj sporné, stanovisko. Prichádza však nemu až po posúdení možných alternatív a vyhľadání si ďalších informácií. Aktuálne je kritické myslenie potrebným filtrom pri spracovaní správ z internetu a užitočným nástrojom na odhaľovanie dezinformácií a poplašných či falošných správ.

1.4 Organizácie realizujúce deradikalizačné aktivity (terciárna prevencia)

Zameranie deradikalizačných opatrení iba na zmenu myslenia zradikalizovaného jednotlivca nie je dostatočné. Proces rehabilitácie (navrátenie do stavu pred radikalizáciou) musí okrem deradikalizácie zahŕňať tiež reintegráciu do spoločnosti či komunity (napr. integráciou do systémov zdravotnej starostlivosti, bývania či zamestnania). Nemenej dôležitá je stabilizácia, t.j. upevňovanie pozitívnych výsledkov zložitého procesu deradikalizácie, resp. odpútania sa od extrémistickej skupiny.

Deradikalizačné programy sú individuálne, dlhodobé a kontinuálne, zohľadňujúce konkrétnu situáciu a príbeh jednotlivca zasiahnutého radikalizáciou (porovn. Vegrichtová 2019). Výsledkom je človek zbavený extrémistických myšlienok a účasti na extrémistických (aj násilných) aktivitách, schopný samostatne fungovať v demokratickej spoločnosti (Violence Prevention Network 2019).

Napríklad, jednou z efektívnych deradikalizačných stratégií je odchodový program (exit program), vyznačujúci sa komplexnosťou a multidisciplinaritou. Program poskytuje ucelenú podporu pre tých, čo sa chcú odpútať od svojej extrémistickej skupiny alebo komunity a usilujú o reintegráciu do spoločnosti (*box. č. 5*).

V mimovládnom sektore na Slovensku neregistrujeme mnoho subjektov zameraných na deradikalizačné aktivity. Ako vyplýva z vyššie uvedeného opisu, intervencia voči zradikalizovanými jednotlivcom je finančne, legislatívne aj inštitucionálne náročnejšia ako preventívne aktivity. Spadá tak prevažne do kompetencie štátnych (prípadne súkromných) výchovno-vzdelávacích inštitúcií (napr. školy), špecializovaných poradenských zariadení (napr. Centrum psychologicko-pedagogického poradenstva a prevencie) alebo v prípade vážnejších incidentov tiež orgánov činných v trestnom konaní.

Náročnosť deradikalizačných aktivít má viacero dôvodov. Po prvé, vo všeobecnosti, práca so zradikalizovaným jednotlivcom vyžaduje dlhodobú systematickú činnosť, pravidelný kontakt a vybudovanie si vzájomnej dôvery, na čo nemajú

mnohé mimovládne organizácie dostatok personálnych kapacít či finančných prostriedkov.

Po druhé, niektoré intervenčné aktivity vyžadujú prostriedky a oprávnenia, ktorými disponujú len vybrané štátne, resp. verejné orgány alebo inštitúcie (napr. bezpečnostné zložky); tie majú okrem potrebnej inštitucionálnej infraštruktúry aj náležitú autoritu vo vzťahu k zradikalizovanému jednotlivcovi, resp. jeho zákonným zástupcom.

Po tretie, intervenčné aktivity so zradikalizovaným jednotlivcom narážajú na prekážky spojené so špecifikami extrémistického prostredia. Získať si dôveru klienta je náročné dokonca aj v prípadoch, keď už opustí skupinu, v ktorej sa angažoval. Nedôvera voči ideologicky cudziemu svetu, strach z trestno-právneho postihu alebo pocit hanby prevyšuje sklamanie alebo hnev voči členom svojej bývalej skupiny. Navyše, aktivity v extrémistickom prostredí predstavujú značné bezpečnostné riziko, a to nielen pre jednotlivca, ktorý uvažuje o odpútaní sa od extrémistickej skupiny alebo ideológie, ale tiež pre tých, ktorý mu poskytujú podporu.

Na Slovensku v rámci mimovládneho sektora registrujeme dlhoročnú prácu občianskeho združenia **Mládež ulice**¹⁹, hoci tá je často krát vzhľadom na charakter cieľovej skupiny verejnosti málo prístupná. Mládež ulice²⁰ sa už od roku 2000 venuje najmä terénnej sociálnej práci s deťmi a mládežou. Jedným z realizovaných programov je tiež program Mosty, podľa internetovej stránky organizácie *„zameraný na pomoc a podporu ľuďom, ktorí sa ocitli v ohrození radikalizácie hodnôt, názorov alebo správania.“* Navyše, združenie približne od roku 2017 zabezpečuje slovenskú účasť na medzinárodnom projekte Exit Europe - odchodovom programe (*exit program – pozri box č. 5*), s ktorým majú v Západnej Európe či USA dlhoročné skúsenosti.²¹ Poslanie tímu Exit Slovensko

---

19 Zástupkyňa organizácie členom Výboru pre predchádzanie a elimináciu rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatných foriem intolerancie (VRAX)

20 Internetová stránka organizácie: www.mladezulice.sk.

21 Na Slovensku s ním zatiaľ nemáme takmer žiadne skúsenosti, snád s výnimkou sociálnej práce s bývalými futbalovými chuligánmi.

Príklady dobrej praxe v oblasti prevencie radikalizácie na školách

je podľa aktuálne rekonštruovanej stránky www.exit-slovensko.sk „podporiť každého, kto sa rozhodne opustiť extrémistické skupiny či spôsob života založený na nenávisti voči iným skupinám“ a vybudovať si nový život. Podpora spočíva najmä v poskytovaní sociálneho, psychologického či kariérneho poradenstva. Zároveň ich motivujú k tomu, aby v rámci možností verejne vystupovali a hovorili o svojich skúsenostiach, či už na diskusiách v školách alebo s verejnosťou. V rámci projektu Exit Slovensko na pravidelnej báze a systematicky pracujú nielen so zradikalizovanými jednotlivcami, ale tiež s mládežou, ktorá je radikalizáciou ohrozená (sekundárna prevencia), konkrétne s jednou triedou v okrese Rimavská Sobota (Janošíková 2020).

Box č. 5 Odchodový program (exit program)

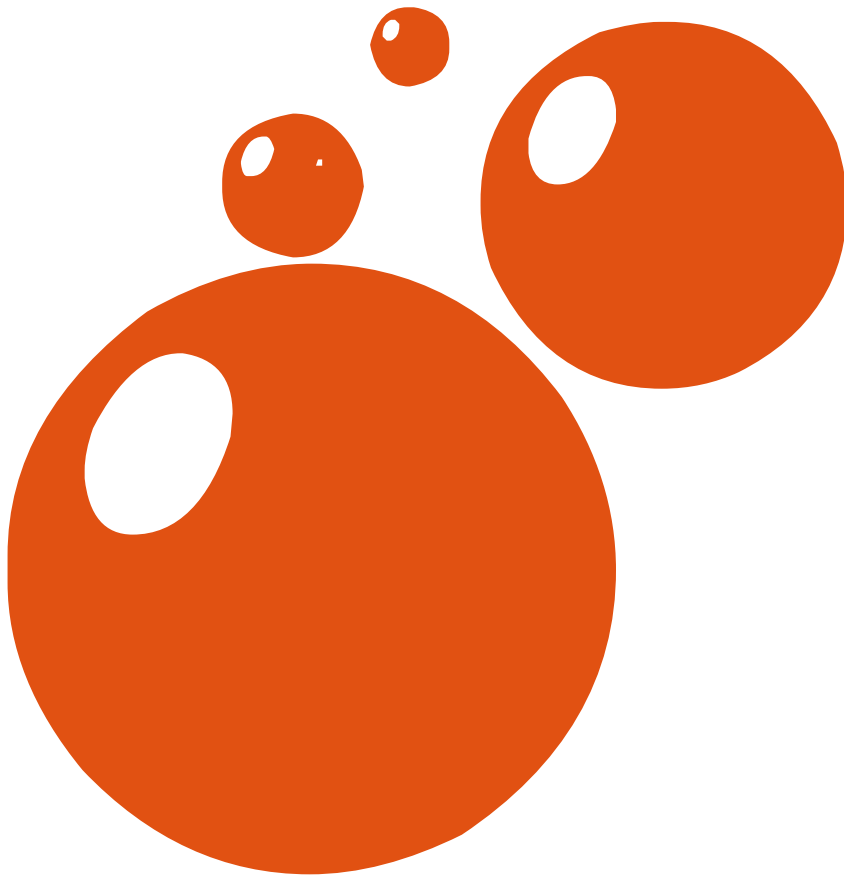
Odchodové stratégie (exit strategies) patria medzi intervenčné aktivity zamierené na jednotlivcov, ktorí si už osvojili nenávistné ideológie alebo sa stali súčasťou extrémistických skupín. V Západnej Európe ich realizujú vládne agentúry alebo mimovládne organizácie, pričom klienti pochádzajú najmä z prostredia pravicového alebo náboženského extrémizmu. Odchodové stratégie obsahujú programy zamerané na:

- zmenu svetonázoru zradikalizovaného jednotlivca tak, aby sa vzdal násilia (deradicalisation);
- odpútanie jednotlivca od násilných aktivít (disengagement);
- uľahčenie jeho prevýchovy a resocializácie, resp. reintegrácie do spoločnosti (RAN 2019).

Exit program predstavuje dlhý proces behaviorálnych a kognitívnych zmien, zvyčajne v trvaní 6 mesiacov – 3 roky, no známy je tiež prípad z Nemecka, kedy celý proces trval kvôli rôznym ťažkostiam až 15 rokov. Komplexnosť programu spočíva v použití viacerých foriem intervencie, či už materiálnej alebo nemateriálnej. Materiálna (praktická) intervencia zahŕňa napríklad zabezpečenie nového zamestnania (školy), zmenu identity či bývania, komunikáciu s úradmi, a iné. Nemateriálna intervencia môže mať okrem iného podobu mentoringu, duchovnej pomoci či psychologických konzultácií (Nordbruch 2016, porovn. Vegrichtová 2019, Smolík 2020). Priame skúsenosti s exit programami v Európe či na Slovensku považujú za významné prekážky celého procesu deradikalizácie ťažkosti bývalých členov radikálnych skupín s budovaním úplne novej sociálnej siete blízkych ľudí. Časť okolia totiž rozhodnutie

klientov opustiť extrémistické myšlienky či skupiny považuje za nedôveryhodné a dočasné, a tak neakceptuje ani ich „novú identitu“. Sociálni pracovníci realizujúci odchodové programy tiež upozorňujú na nebezpečenstvo, ktoré klientom hrozí zo strany pomstychtivých bývalých spolubojovníkov. Zradu hnutia a myšlienok či spolupráca s bezpečnostnými zložkami sa neodpúšťa... (RAN 2020)

**PRÍKLADY DOBREJ PRAXE ZO ZAHRANIČIA
V OBLASTI PREVENČIE RADIKALIZÁCIE NA
ŠKOLÁCH**

2. Príklady dobrej praxe zo zahraničia v oblasti prevencie radikalizácie na školách

Marián Bušša

Vo veľkom počte vyspelých štátov dochádza v posledných rokoch k radikalizácii spoločnosti, čo sa často dotýka najmä mládeže. Na tento proces sa viaže veľké množstvo ďalších nebezpečných javov ako sú prejavy násillia, rasizmus a netolerancia, pravicový či náboženský extrémizmus. Jedným z dôležitých nástrojov pri prevencii radikalizmu je vzdelávanie. To pôsobí najefektívnejšie, ak je zasadené do širšej celospoločenskej stratégie boja proti radikalizácii, používajúcej širšiu škálu nástrojov. Zároveň je však potrebné vedieť odpovedať aj na otázku, ako vyzerajú správne a efektívne postupy, ktoré môžu používať samotní učitelia pri svojej každodennej činnosti. Táto kapitola má preto za cieľ predstaviť postupy a praktiky, ktoré sú úspešné v predchádzaní radikalizácie vo svete.

Na začiatku kapitoly predstavujeme skôr všeobecné princípy a hodnoty, na ktorých stojí prevencia radikalizácie. Spomíname, aká je úloha škôl v rámci celospoločenského úsillia zvyšovať odolnosť voči radikálnym myšlienkam v spoločnosti. Postupne sa však dostávame aj ku konkrétnejším postupom, ktoré môžu na svojich hodinách používať aj jednotliví pedagógovia a to v rôznych oblastiach. Najskôr sa venujeme kritickému myslieniu a tomu, ako si ho osvojiť a vedieť ho v praxi používať. Napriek svojej všeobecnosti je uznávané ako zásadný predpoklad odolnosti voči radikalizácii. A v neskoršej časti kapitoly sa venujeme viacerým úskaliam výučby v súvislosti s medzikultúrnymi vzťahmi, ktoré kladú na učiteľa mnohé nároky a hrozí pri nich jednak radikalizácia žiakov z menšinového kultúrneho prostredia a na druhej strane akceptácia rasistických a netolerantných postojov zo strany žiakov z väčšinovej spoločnosti. Nejedná sa pritom zďaleka o vyčerpávajúci zoznam prístupov a praktík. Ide o komplexný problém, ktorý si vyžaduje veľa rôznych opatrení a opísať ich dostatočne konkrétne, aby boli

pre čitateľa užitočné, sa dá len pri obmedzenom množstve z nich. Snažili sme sa vyberať tie, ktoré by mohli byť užitočné v prípade slovenskej spoločnosti, ktoré sa rozsahovo zместia do tejto kapitoly a tematicky tvoria zrozumiteľnú informáciu.

2.1 Radikalizmus, radikalizácia a faktory jej prevencie

Radikalizáciu môžeme chápať viacerými spôsobmi a viac do detailu sa nimi zaoberá Pavol Struhár v predchádzajúcej kapitole tejto učebnice. Na úrovni ideológie sa pod pojmom **radikalizácia** všeobecne chápe prechod k extrémistickej ideológii a teda preč od zažitých spoločenských noriem, demokratických ústavných princípov, najmä od rešpektu k základným ľudským právam a slobodám a smerom k netolerantným postojom. Tieto postoje sa následne majú tendenciu prejaviť aj v aktivite jednotlivcov, vrátane používania násilia. **Radikalizmom** už nazývame samotné zastávanie týchto ideologických postojov jednotlivcami (Ministerstvo vnútra ČR, Centrum proti terorizmu a hybridným hrozbám 2021).

Na úrovni konania je potom vnímaná napríklad dánskou vládou ako proces akceptácie násilia ako legitímnej formy konania. Tento proces pritom môže prebiehať na úrovni jednotlivca aj skupiny. Je veľa možných príčin vedúcich k radikalizácii, ako aj spôsobov akým k nej dochádza, čo sťažuje jej prevenciu a identifikáciu (Regeringen 2016).

Zároveň ale existuje aj viacero faktorov, ktoré pomáhajú v **prevencii radikalizácie** a ochrane pred ňou. Zo spoločenského hľadiska sem patria napríklad silné rodinné väzby, inkluzívne prostredie, či spoločenské siete. Z psychologického hľadiska bývajú ako dôležité spomínané empatia, pocit, že človek niekam patrí, a kognitívne zdroje (Centre for the prevention of radicalization leading to violence 2019).

Spomedzi ochranných kognitívnych zdrojov je najdôležitejšie kritické myslenie, preto sa mu aj neskôr v kapitole špeciálne venujeme. Možno ho vnímať ako schopnosť nezávisle myslieť, vedieť o určitej veci premýšľať bez ovplyvnenia emóciami, alebo mienkou (či už vlastnou, alebo spoločenskou). Umožňuje

racionálne skúmať problémy a myšlienky a porozumieť logickým väzbám medzi nimi pred vytvorením záveru.²²

Podľa Bonella a kol. (2011) je za kritické myslenie považovaná „schopnosť mladých ľudí vedieť:

- pýtať sa a bádať (a nie pasívne prijímať informácie a nápady od ostatných);
- analyzovať vyváženú škálu dôkazov na preskúmanie situácie, názoru, hypotézy alebo správy;
- oceniť, že existujú odlišné pohľady než tie, ktoré zastávajú oni sami;
- byť otvorení integrácii nových hľadísk do ich osobného myslenia.

Odborníci a učitelia sa domnievajú, že tieto zručnosti sú nevyhnutné pre posilnenie schopnosti mladých ľudí vytvárať nezávislé, podložené a „rozumné“ postoje.“ (Bonell a kol. 2011: 77).

Študenti sú v rámci tréningu kritického myslenia učení ako myslieť namiesto toho, čo si myslieť. Dáva im schopnosť vyhodnocovať a spochybňovať informácie alebo myšlienky a určiť platnosť používaných argumentov. Tieto schopnosti poskytujú ochranu pred falošnými a tendenčnými správami a umožňujú študentom vybudovať si vlastné nezávislé postoje. Kritické myslenie, spolu s hodnotovým zázemím pluralizmu, demokracie a ľudských práv a s emočnou inteligenciou či empatiou ako osobnostnými rysmi, tvorí jeden z predpokladov osobnosti, ktorá je odolná voči radikalizácii.

2.2 Tri oblasti činnosti škôl pri predchádzaní radikalizácii

Vo všeobecnosti môžeme rozdeliť činnosti škôl zabraňujúce radikalizácii do niekoľkých oblastí. Sú to najmä posilňovanie demokratických hodnôt u študentov, zvyšovanie ich mediálnej gramotnosti a podporarozmanitosti v rámci spoločnosti. Odporúča sa do týchto preventívnych aktivít zahrnúť aj rovesníkov. Mladí ľudia a mladí dospelí pomáhajú lepšie so študentami otvárať

²² k téme kritické myslenie pozri tiež predchádzajúcu kapitolu (box č. 4)

debaty o citlivých témach ako sú identita a diskriminácia. Práve vzťahy medzi rovesníkmi a vzťahy v skupinách sú pri radikalizácii jednotlivcov často dôležité, keďže mladí ľudia ľahko podliehajú skupinovému tlaku (Nordbruch - Sieckelink 2018).

Prvou a najzjavnejšou oblasťou, v ktorej môžu školy a učitelia pomôcť, je vedenie žiakov k demokratickým hodnotám. Treba zvyšovať podporu pre základné hodnoty demokratických spoločností, ako aj demokratických práv a slobôd a ľudských práv. Otvorene diskutovať o nápadoch žiakov a poskytovať bezpečný priestor aj na rozoberanie sporných tém. Zároveň je potrebné v rámci vyučovania postaviť sa proti myšlienke absolútneho vodcovstva a autority, s ktorou bývajú extrémne ideológie spojené. Táto je totiž neraz atraktívna práve pre mladých ľudí, ktorí môžu práve prežívať krízu, či hľadať svoju identitu a extrémne ideológie môžu takto zaujať ich pozornosť. Škola by sa mala snažiť poukázať na riziká myšlienky absolútneho vodcovstva. Oproti nej treba stavať hodnoty pluralizmu a rôznosti záujmov, z čoho vyplýva aj nutnosť akceptovať kompromisy a dôležitosť zahrnutia menších do spoločnosti tak, aby nikto nebol vylúčený, prípadne aby sa žiadna skupina ľudí v nej necítila nezastúpená.

Ďalšou oblasťou preventívnej činnosti na školách je podpora rozmanitosti v rámci spoločnosti. Radikálne a extrémne ideológie často verbálne rozdeľujú spoločnosť do proti sebe stojacich táborov, pričom druhá skupina je prezentovaná ako nepriateľ a hrozba. V rámci vyučovacieho procesu je preto potrebné odhaľovať a rozkladať naratívy „nás“ proti „nim“ a ukazovať komplexnú realitu, ktorú sa snažia prekryť. Je tiež vhodné poukazyvať na prínosy diverzity a plurality v spoločnosti a oceňovať to, v čom spoločnosť obohacujú. Témy ako migrácia, rodové roly a identity bývajú často využívané radikálnymi skupinami v snahe propagovať nenávisť, diskrimináciu a v konečnom dôsledku násilie. Je preto vhodné pôsobiť proti predsudkom, spochybňovať zažité stereotypné predstavy a posilňovať povedomie o ostatných kultúrach, náboženstvách a etnikách.

V neposlednom rade sa v dnešnom svete čoraz dôležitejším stáva posilňovanie mediálnej gramotnosti. Internet a sociálne siete spôsobili, že ich používatelia sú ovplyvňovaní a manipulovaní a ich vnímanie sveta môže byť výrazne skreslené.

Úlohou školy je preto zvyšovať povedomie o javoch ako sú falošné správy a nenávistné prejavy a oboznamovať žiakov aj s technickou stránkou ich šírenia na internete, čomu napomáhajú napr. algoritmy sociálnych sietí. Oproti tomu by žiaci mali získať nástroje na obozretný prístup k online médiám akými sú kontrola faktov a overovanie informácií na internete. Učiteľ by mal žiakom vysvetliť ako dezinformáciám odolávať a pomôcť im porozumieť aký dopad majú na demokraciu (Nordbruch - Sieckelinck 2018).

Aj samotní učitelia sa, pred tým, než začnú v súlade s týmito bodmi pôsobiť na žiakov, musia zbaviť prípadných vlastných predsudkov (čo je jednoduché stanoviť ako inštrukciu, ale v praxi veľká výzva pre každého z nás) a porozumieť jednotlivým problémom a ich riešeniam. Učitelia sami najlepšie identifikujú, ktoré zo spomínaných tém sú pre nich a ich žiakov najpotrebnejšie, keďže každá trieda sa nachádza v inej situácii, a teda aj jej potreby budú špecifické. Radikalizácia môže mať veľa rozličných príčin rôzneho charakteru, veľmi teda závisí od konkrétneho prostredia a okolností človeka. Univerzálna podoba tohto procesu sa tak nedá špecifikovať. Medzi príčiny môžu patriť individuálne, sociálne, politické, kultúrne, ideologické, či vysoko špecifické traumatické faktory. Z iného pohľadu sa tieto faktory delia na tie, ktoré vytláčajú jednotlivca z bežnej spoločnosti a na tie, ktoré ich vťahujú do radikálnych skupín. Hlbšie skúmanie týchto faktorov ale nie je účelom tejto kapitoly.

Box. č. 6 Úloha škôl pri rôznych štádiách prevencie radikalizmu

Hemmingsen (2015) uvádza, že tzv. pyramída prevencie, ktorá sa bežne používa pri prevencii zločinu, či sociálnych problémov sa čoraz viac používa aj pri prevencii a potláčaní extrémizmu a radikalizácie. „Táto pyramída identifikuje rôzne štádiá (radikalizácie), v ktorých môžu prebiehať rôzne typy aktivít, s cieľom zabrániť budúcim problémom alebo zabrániť zhoršeniu tých súčasných“ (Hemmingsen 2015: 23).

V prvom tzv. všeobecnom štádiu sa snažíme pracovať s bežnou mladou populáciou a zvýšiť jej odolnosť voči radikalizácii a takisto pracovať s ľuďmi profesionálne sa zaoberajúcimi mládežou. Cieľom

je pomôcť mladým ľuďom stať sa aktívnymi občanmi demokratického štátu, čím sa znižuje riziko a rastú aj ich znalosti o probléme. Toto je oblasť v ktorej hrajú významnú úlohu práve školy a učitelia. Ďalšie dve štádiá sú tzv. špecifické štádium, zamerané na intervencie s cieľom zabrániť zhoršeniu situácie u už zradikalizovaných skupín a nakoniec tzv. cielené štádium, ktorého cieľom je už len zabrániť určitým aktivitám násilných extrémistov. V týchto ďalších dvoch štádiách už škola nedokáže dostatočne efektívne zasiahnuť.

V prvom štádiu prevencie radikalizácie však hrá školské prostredie dôležitú úlohu, pretože k mládeži tu treba pristupovať v rámci jej komunity, čo je možné práve v školskom prostredí. Škola ako inštitúcia spolupôsobí pri vytváraní živej a otvorenej demokratickej spoločnosti. Je preto veľmi dôležité, aby sa škole darilo vytvárať u žiakov predpoklady pre pocit začlenenenia a spolupatričnosti a dôveru v to, že sú platnou súčasťou triedy aj širšej spoločnosti. Škola takisto najlepšie dokáže odhaliť a riešiť varovné znaky ako nedôveru k triede alebo spoločnosti, vyjadrovanie predsudkov voči skupinám ľudí, či schvaľovanie násilia voči nim (Hemmingsen 2015).

V prípade pozorovania takýchto znakov by prevencia voči radikalizácii mala obsahovať nasledujúce prvky:

- vzťahy v triede založené na dôvere,
- priestor na dialóg a kritický prístup k myšlienkam,
- prostredie podporujúce empatiu, porozumenie a toleranciu k rôznym pohľadom na vec,
- podporu znalosti ľudských a občianskych práv a demokratických procesov,
- podporu demokratického riešenia politických sporov a schopnosti zapojiť sa do nich,
- získanie pocitu inklúzie a rešpektu.

Treba tiež pamätať na to, že školské prostredie môže samo spôsobovať radikalizáciu, už len tým, že je kultúrne a hodnotovo naviazané na strednú triedu majoritnej časti obyvateľstva. Vedomosti a zručnosti vyučované v školách ako štandard sú často spojené s týmito identitami, čo stavia deti z iných kultúrnych, ale aj socioekonomických zázemí do slabšej štartovacej pozície a môžu zažívať vylúčenie a kultúrnu marginalizáciu. To následne môže u žiaka viesť k prijatiu postoja odcudzenia voči škole, ktorý sa bude postupne posilňovať a ďalej zvyšovať

jeho vylúčenie. Ak si je učiteľ vedomý týchto mechanizmov, môže pracovať na vytvorení prostredia založeného na inklúzii a dôvere, ktoré prijíma rozmanitosť a zabraňuje radikalizácii.

2.3 Ako cvičiť kritické myslenie

Keď chceme v žiakoch cvičiť schopnosť kriticky myslieť, znamená to naučiť ich rutinne používať nástroje a postupy kritického prístupu k ľubovoľnému textu či výroku. Je preto užitočné cvičiť ich používanie na konkrétnych príkladoch, aby ich žiaci pochopili a osvojili si ich. Postup pri používaní kritického myslenia je podľa Alessi a kol. (2019) možné analyticky rozdeliť do troch krokov:

Zasadenie výroku do konkrétnych okolností

Ak sa chystáme analyzovať určitý text, alebo niečí prejav, je vždy užitočné spýtať sa nasledujúce otázky:

- ✓ Kto je autorom daného výroku? Je známy, alebo je to niekto v pozícii moci? a záleží pri tomto výroku na tom, kto to povedal?
- ✓ Čo je obsahom daného výroku? Sú udávané fakty alebo názory? a uviedli všetky fakty alebo nejaké vynechali?
- ✓ Kde k výroku došlo? Bola to verejná alebo súkromná príležitosť? Mali ostatní ľudia možnosť reagovať a povedať svoju verziu?
- ✓ Kedy v výroku došlo? Bolo to pred, počas, alebo po určitej dôležitej udalosti? a záleží vôbec na tom?
- ✓ Prečo daný výrok povedal? Vysvetlil autor výroku čo ním myslel? Mal výrok niekoho vyzdvihnúť alebo očierniť?
- ✓ Ako to autor vyriekol? Bol pri tom nahnevaný, veselý či bez záujmu? Ide o písaný či ústny výrok?

Zhodnotenie samotného argumentu

Na základe vhodných kritérií je následne potrebné argument racionálne zhodnotiť. Užitočných kritérií môže byť viacero, ale pre tento účel odporúčame vyhodnotiť argument jednak z hľadiska vyváženosti, potom z hľadiska dostupných dôkazov a vnútornej logiky a tiež z hľadiska tónu, ktorým je argument prezentovaný.

- ✓ **Vyváženosť a férovosť** možno overiť na základe toho:
  - či argumentácia nie je zaujatá a neskresľuje v prospech jednej zo strán;
  - či berie do úvahy aj iné pohľady na danú vec a či na ne vie reagovať;
  - či nezamlčiava niektoré dôsledky vyplývajúce z ním obhajovaného riešenia;
  - či sú niektoré z dôsledkov nebezpečné.
- ✓ **Akými dôkazmi autor podporiera svoje tvrdenia a ako logicky argumentuje:**
  - Stavia autor svoje tvrdenie na spoľahlivých a relevantných predpokladoch či dôkazoch? Sú tieto predpoklady samotné dobre vysvetlené? a nie sú natoľko sporné, že potrebujú ďalšie dokazovanie? Je prechod od predpokladov k záverom logický, alebo sú v ňom pochybenia, falošné argumenty či medzery?
  - Aby bol argument relevantný, musí byť podporený vhodne zvolenými dôkazmi ako sú štatistické údaje, prieskumy alebo myšlienky iných autorov. Pri dôkazoch podporujúcich argument by sme si mali všimnúť či je ich dostatočné množstvo, či nie sú zaujaté, či už nie sú zastarané a či sa týkajú dostatočne reprezentatívnej vzorky daných prípadov.
  - Aby sme z pohľadu logiky vnímali nejaké tvrdenie ako platné, musí sa odvíjať od svojich predpokladov. Ak sa v takom prípade dokáže platnosť predpokladov, dokáže sa automaticky aj platnosť celého tvrdenia. Takže posudzovanie platnosti tvrdenia pozostáva zo skúmania platnosti argumentov a toho, či sa tvrdenie logicky krok po kroku odvíja od týchto argumentov.
- ✓ **Emocionálna stránka a tón tvrdenia:**
  - Aký emocionálny postoj má autor k prezentovanému textu? Je zodpovedajúci jeho obsahu? Alebo odráža prílišnú iróniu alebo naopak vážny, prípadne dramatický tón?
  - Emóciami často posilňujeme svoje argumenty a pomáhajú nám presvedčať ostatných, nie je však prípustné používať ich týmto spôsobom pri logickej argumentácii alebo akademických textoch. Posudzuje

sa tu iba logickosť a podloženosť jednotlivých tvrdení. Používanie emocionálneho podfarbenia alebo tónu naznačuje, že logická stránka argumentácie môže byť slabá a autor sa ju snaží takto prekryť. Emócie však nedokážu nahradiť nedostatok argumentov alebo vnútornej logiky argumentácie.

- Na druhej strane ale emocionálny tón autora sám neznamená, že logická stránka jeho argumentácie je nutne slabá a mala by sa posudzovať podľa vyššie uvedených kritérií (Bailey a kol. 2017).

Spôľahlivosť zdrojov a dát

Autori by v snahe podporiť svoje tvrdenia mali prezentovať určité dáta (údaje). Nie všetky dáta sú ale nutne pre tieto účely použiteľné. Je ich preto vhodné preskúmať pomocou série otázok. Sú vôbec dáta, na ktoré sa autor odvoláva v snahe podporiť svoje tvrdenie k danej téme použiteľné? Teda hovoria skutočne o danej téme alebo v skutočnosti niečom inom? Sú tieto dáta úplné, alebo hovoria len o častiach toho, čo nás zaujíma a dáta o iných častiach chýbajú (môže ísť napr. len o určité skupiny ľudí alebo rôzne oblasti štátu). Boli tieto údaje zozbierané relatívne nedávno, alebo už vypovedajú o vzdialenejšej minulosti a môžu byť zastarané? Sú tieto dáta reprezentatívne, teda vypovedajú dobre o celom predmete skúmania, alebo je ich reprezentatívnosť otázná?

Ďalšou problematickou oblasťou je spoľahlivosť použitých zdrojov. Je autor používaného zdroja dostatočne kvalifikovaný na jeho napísanie, má potrebnú expertízu aby bol pre nás v danej veci autoritou? Vedecké články a analýzy štátnych úradov napríklad túto podmienku spoľahlivo spĺňajú, zatiaľ čo blog nadšeného amatéra síce môže byť zaujímavý, ale nemôžeme mu veriť ako zdroju dát pre ďalšiu argumentáciu. Pri zdrojoch údajov je tiež užitočné brať do úvahy ich doterajšiu presnosť, spoľahlivosť a reputáciu, ktorú si tým budujú. Okrem rôznych reputácií jednotlivých vedeckých a odborných časopisov to ešte viac platí pri médiách ako zdrojoch informácií. Na jednej strane škály sú celosvetovo rešpektované médiá so skvelou reputáciou, budovanou desiatky rokov, na druhej strane

obskúrne internetové portály, ktorých „alternatívne informácie“ boli už viackrát v minulosti vyvrátené ako dezinformácie.

Trochu odlišnou otázkou je, do akej miery sú zdroje objektívne a či nemajú nejaký dôvod na zaujatosť určitým smerom. Toto sa často týka zdrojov, ktoré majú určitú ideologickú preferenciu a nimi prezentované údaje majú sklon prezentovať údaje, ktoré stavajú preferovanú ideológiu do dobrého svetla. Ďalšou vhodnou otázkou, je ako blízko od prvotného zdroja alebo udalosti, ktorej sa dáta týkajú, je použitý zdroj. Ak ako zdroj o vládnej štatistike použijem bulvárny denník, ktorý sám informuje na základe správy spravodajskej agentúry, ktorá pokrývala tlačovú besedu predsedu vlády, tak o obsahu danej štatistiky môžem mať veľmi skreslené informácie. Ideálne je vyhľadať si priamo danú vládnú štatistiku a čerpať z nej bez toho, aby bola sprostredkovaná cez ďalších aktérov a ich prípadné skreslenia. Ak toto autor nerobí, možno pracuje s nepresnými informáciami. Poslednou otázkou je, či sa autor spolieha pri každej informácii iba na jeden zdroj o nej, alebo si ju potvrdzuje z viacerých od seba nezávislých zdrojov. Čím širšia škála zdrojov pre tú istú informáciu, tým viac sa na ňu dá spoľahnúť.

V ďalšom kroku je vhodné zistiť, či predkladané dáta nie sú lepšie vysvetliteľné aj inak ako vysvetlením, ktoré ponúka autor. Tá istá situácia môže mať viaceré výsledky. Ak sme schopní vymyslieť alternatívne vysvetlenia, skúsme nájsť dôkazy a argumenty, ktoré ich podporujú. Následne treba skúsiť vyvrátiť všetky hypotézy, vrátane autorovej a zoradiť ich podľa toho, ktoré obstáli najlepšie. Ideálne by tento postup mal použiť už samotný autor a zahrnúť ho do textu (Bailey a kol. 2017).

Box. č. 7 Príklady cvičení rozvíjajúcich kritické myslenie

Kritické myslenie je návyk mysle, ktorý si možno osvojiť tréningom. Je to návyk pristupovať k textom, hovoreným prejavom, či rozhovorom s pripravenými stratégiami a metódami na ich analýzu. Kritické myslenie môže byť v škole nacvičované v rámci vyučovania viacerých predmetov, napríklad jazykov a literatúry, dejín, prírodných vied a najmä spoločenských vied, prípadne matematiky.

V prípade slovenského jazyka a literatúry by mohlo byť vhodným prostriedkom na tréning kritického myslenia zadať žiakom novinový

článok, prípadne iný text, či video predvolebnej diskusie (napríklad aj z minulosti) a ich úlohou by bolo kriticky tento materiál zhodnotiť a odhaliť v ňom klamnú argumentáciu a logické chyby.

V prípade dejepisu a geografie môže byť vhodným cvičením nechať žiakov zamyslieť sa nad tým, či pohľad na dejiny, ktorý prezentujú informačné zdroje ako objektívny a univerzálny, nie je v skutočnosti najmä subjektívnym pohľadom Európanov.

V ľubovoľnom predmete možno zadať žiakom tému na samostatné pracovanie do výskumnej práce. V rámci nej by mali používať viacero (3 a viac) nezávislých zdrojov informácií o danej téme a pokúsiť sa o vysvetlenie prípadných rozdielnych informácií v nich. Ľubovoľný žiak odprezentuje svoje zistenia a ostatní budú mať za úlohu postupne pridávať dodatočné informácie, ktoré pôvodná prezentácia nezachytila (Alessi a kol. 2019).

2.4 Učenie a medzikultúrne vzťahy

Pri predchádzaní radikalizmu na školách je dôležité vedieť správne pristupovať k multikultúrnemu zloženiu tried a spoločnosti ako celku. Je treba vytvoriť u seba samého, a následne aj medzi mi, povedomie o rôznorodosti kultúr a naučiť sa, ako k tejto téme pristupovať citlivo a bez diskriminácie. Alessi a kol. (2019) odporúča sústrediť sa na tri okruhy tém. Prvou je práca učiteľa so sebou samým, z hľadiska uvedomenia si svojej osobnej kultúrnej identity a vplyvu, ktorý táto identita má na jeho hodnoty. Druhou je dosiahnuť citlivé učenie bez zaujatosti voči jednotlivým kultúram a vytvoriť tak otvorené prostredie, v ktorom sa bude dať konštruktívne diskutovať aj o témach ako migrácia alebo rasizmus. Až poslednou témou je naučenie sa, ako pristupovať k medzikultúrnym konfliktom medzi žiakmi na základe konkrétnych príkladov, prípadne zamyslenie sa nad spôsobom, ako k takýmto situáciám pristupujú učitelia teraz.

Uvedomenie si osobnej kultúrnej identity učiteľa

Prvým krokom k prístupu k rôznosti kultúr je uvedomiť si našu vlastnú identitu a snažiť sa pochopiť ako na nás vplýva. Učiteľ by mal začať práve týmto krokom. Spýtať sa sám seba, akým spôsobom moje správanie a hodnotové vybavenie odrážajú kultúrne prostredie, z ktorého pochádzam, a v rámci

ktorého sa vytvárala moja identita. Ak som si vedomý mojej identity a hodnotového vybavenia, ako aj prostredia, v ktorom sa vyformovali, môžem pochopiť, čo je pre mňa rušivé pri cudzích kultúrach. Táto schopnosť sebareflexie pomôže učiteľovi nepozerať sa na situácie, kde sa stretávajú viaceré kultúry etnocentricky. Znamená to zbaviť sa predpokladu, že práve môj pohľad na vec je ten správny a objektívny. Naopak, je treba si uvedomiť, že naše vnímanie sveta je závislé od nášho kultúrneho prostredia.

Dosiahnuť to nie je úplne jednoduché. Je potrebné zamyslieť sa nad tým, čo považujem za samozrejmé a nespochybniteľné. Dá sa to dosiahnuť pomocou cvičení, ako je ľadová kryha, nakreslenie si svojho „kultúrneho stromu“ (pozri box č. 8), alebo písaním si denníka o tom, ktoré situácie pri stretoch viacerých kultúr spôsobili rozčúlenie a zamýšľať sa nad dôvodom (Alessi a kol. 2019).

Box. č. 8 Cvičenia ľadová kryha a kultúrny strom

Ľadová kryha je cvičenie orientované na lepšie porozumenie kultúre, jej jednotlivým prvkom a ich vzájomným vzťahom.

Aby sme lepšie pochopili vzťah medzi viditeľnými a neviditeľnými prvkami kultúry, môžeme si kultúru predstaviť aj ako veľkú ľadovú kryhu plávajúcu v mori. Vidíme z nej len asi 10%, ktorá vyčnieva nad hladinou. Zvyšok nemôžeme priamo pozorovať a poznávať jeho vlastnosti, ale môžeme tušiť jeho existenciu, na základe viditeľných častí. Avšak práve tieto neviditeľné časti sú pevnými základmi, ktoré podopierajú tie viditeľné. Dobré viditeľné sú prvky ako umenie, hudba, architektúra, kuchyňa, alebo jazyk. Medzi neviditeľné základy patria menej zjavné prvky ako história, normy, hodnoty a predstavy o svete danej kultúrnej skupiny. Viditeľné znaky sú len prejavmi tých neviditeľných, ale podstatných znakov. Naše porozumenie iným skupinám je sťažené práve tým, že vidíme len malú časť ich kultúry a jej podstata pred nami zostáva skrytá. Často tak môžeme dospieť k stereotypným predstavám o ich kultúre.

Kultúrny strom je cvičenie, ktoré nám pomáha rozpoznať našu vlastnú kultúru a porozumieť jej v súvislostiach. V prvom kroku si nakreslíme obrázok stromu, pozostávajúci z koreňov, kmeňa a listov. Ku každej časti nášho stromu sa potom pokúsime napísať konkrétne pojmy, ktoré predstavujú naše kultúrne pozadie. Ku koreňom budeme písať pojmy, týkajúce sa nášho individuálneho pôvodu,

pocitu príslušnosti ku kultúrnym skupinám (môžu sem patriť kategórie ako Slováč, Európan, kresťan, Šarišan, fanúšik HK Dukla Trenčín a pod.). Ku kmeňu by sme mali napísať hodnoty, ktoré sú pre nás významné (napríklad tradičnosť, otvorenosť, rešpekt k hierarchii, emocionálnosť, tolerancia). K jednotlivým listom sa pokúsime napísať viditeľné prejavy nášho kultúrneho zázemia (sem patrí veľa rôznych prejavov ako sú používané symboly, jedlá, jazyk, nárečia a pod.).

V druhom kroku sa pokúsime zamyslieť nad tým, či bolo pre nás ľahké určiť naše kultúrne skupiny a koľko sme ich vybrali. Pri hodnotách, ktoré sme vybrali sa skúsme zamyslieť, či sú pre náš kultúrny pôvod typické. Pri viditeľných prejavoch našej kultúry sa zamyslime, či sme spokojní s tým, že sú viditeľné, alebo či by sme ich radšej skryli a za akých okolností je to tak, respektíve z akých dôvodov. a nakoniec, skúste sa zamyslieť ako by vyzeral takýto strom pre vašu triedu. Až následne si prosím prečítajte nižšie uvedené závery.

Čo nám má toto cvičenie ozrejmiť? Pre človeka môže byť výzvou zvoliť si konkrétne kultúrne skupiny, keďže nejde o kategóriu totožnú s národnosťou, aj keď aj tá je jednou z nich. Ľudia majú identitu zahŕňajúcu mnohé kultúry zároveň. Okrem toho platí, že nie všetky praktiky patriace k našej kultúre sa aj skutočne rozhodneme osobne vykonávať – niektoré odmietneme a niektoré prijmeme. Niektoré prvky nášho kultúrneho pozadia sa navyše postupne menia, naše hodnoty sa počas života vyvíjajú. Okrem osobnostného vývoja naň vplýva aj zmena prostredia, v ktorom sa v jednotlivých častiach svojho života nachádzame. Jednotlivé zložky našej identity sa môžu prejavovať slabšie alebo silnejšie. Prechádzame procesom učenia sa a naša kultúra sa mení.

Cvičenie by nám tiež malo pomôcť upriamiť pozornosť na to, že kultúra býva často spojená so stereotypmi, teda predpojatnosťou voči osobe, založenou na jej kultúre. Možno sa to stalo nám samotným a možno sme si naopak my vytvárali predpoklady o iných ľuďoch na základe ich príslušnosti k určitej kultúrnej skupine. Je lákavé urobiť si o neznámych ľuďoch z iných kultúr závery a iba na základe viditeľných prvkov ich kultúry predpokladať niečo o ich hodnotách, či správaní. Skresľuje sa tak naše vnímanie iných kultúr. Dôsledkom môže byť naša neobjektívnosť, keď pracujeme s kultúrne zmiešanými kolektívami. Môžeme nechtiac niektoré identity stigmatizovať či diskriminovať. Predísť sa tomu dá zamýšľaním sa nad tým, ako vnímame jednotlivé kultúrne skupiny (Alessi a kol. 2019).

Kultúrne citlivá výučba bez predsudkov

Bohužiaľ, aj v školách sa vyskytuje používanie stereotypov, diskriminácie a rasizmu. Preto je potrebné, aby učitelia vedeli ako tieto mechanizmy pôsobia a ako im v triede čeliť. Študenti z odlišného kultúrneho prostredia si všímajú, že oni a ich príbuzní sú predmetom diskriminácie v bežných každodenných situáciách, ako je hľadanie si zamestnania či podnájomu, dosahovanie nižšieho vzdelania než ich rovesníci, zaobchádzanie od cudzích ľudí ako by boli cudzincami či ľuďmi bez vzdelania, rozpaky okolia nad šatkou nosenou na hlave, a podobne. Študenti by sa mali v škole stretávať s otvoreným prostredím, ktoré ich prijíma a cení si ich prínos (Oueslati 2018).

Ďalšou skupinou, na ktorú treba pôsobiť, sú žiaci, ktorí sa vo svojom okolí, či rodine stretávajú s krajne pravicovými myšlienkami. Sem môže patriť prakticky hociktorý žiak, keďže tieto myšlienky sa vyskytujú naprieč všetkými sociálnymi vrstvami v spoločnosti. Žiaci v období dospievania majú obzvlášť sklon hľadať svoju identitu a vedie ich to často k otázkam týkajúcim sa rasizmu a jeho spoločenskej aj osobnej dimenzie. Zvyčajne ale nenachádzajú priestor na hlbšie zamyslenie sa nad týmito otázkami. Učiteľ môže otázky rasizmu, stereotypov a diskriminácie riešiť kritickým prístupom a výučbou zameranou proti predsudkom.

Je tiež na mieste dávať si pozor, aby aj učiteľ nevedomky niekoho nediskriminoval tým, že nedáva všetkým žiakom rovnaké šance alebo neúmyselným používaním stereotypov v učení. Tomu môžu pomôcť zabrániť konkrétne cvičenia, uvedené v *boxe č. 9*.

Box. č. 9 Cvičenie proti predsudkom voči ľuďom s inou farbou pleti

Prvým cvičením výučby pôsobiacej proti predsudkom voči ľuďom inej farby pleti je prečítať si a zamyslieť sa nad nasledujúcim úryvkom z básne autorky Pat Parker „Pre bieleho človeka“, ktorý chce vedieť, ako byť mojím priateľom: „Prvá vec, ktorú treba spraviť, je zabudnúť na to, že som čierna. Po druhé, nikdy nezabudni, že som čierna.“ Skúste sa zamyslieť čo sa tento úryvok snaží povedať. Následne skúste odpovedať na otázku, ako sa to týka vašich žiakov.

Keď sa v triede stretnete s témami rasizmu, migrácie a kultúrnej diverzity, je potrebné pamätať si na rozpor, ktorý je obsiahnutý v spomenutom úryvku. Pri každej téme by sa učiteľ mal sám seba pýtať, či sa tejto témy rasizmus či migrácia týka a pristupovať k nej s plnou vážnosťou a zároveň citlivo. Musíme premýšľať, v ktorých situáciách si užívame určité privilégiá oproti iným. Sem môže patriť európske občianstvo, vzhl'ad, postavenie na trhu práce a pod. Aby sme naše prostredie, ktoré chápeme ako samozrejmé, nebrali aj ako samozrejmy základ pre našu výučbu a ešte horšie – pre hodnotenie žiakov.

Zároveň existuje veľa situácií, kde tieto rozdiely naopak nehrajú a nemali by hrať žiadnu rolu. Žiaci z rôznych prostredí by sa mali bezprostredne stýkať a nevnímať medzi sebou rozdiely na základe odlišných kultúrnych prostredí, z ktorých pochádzajú. Učitelia by do týchto situácií nemali vstupovať, pretože už v mnohom sú vzorom pre nás ostatných. Naopak, treba ich vnímať ako úspechy (Oueslati 2018).

• Čo môžu učitelia spraviť aby zvýšili sebadôveru detí z odlišných kultúrnych prostredí?

Učiteľ má často výnimočnú príležitosť posmeliť a dodať odhodlanie žiakom, ktorých okolie a rodinné zázemie nebolo v integrácii do spoločnosti úspešné. Na príklade rodičov vidia, že snaha nemusí byť odmenená úspechom. Samotní rodičia im v bežnej komunikácii často predávajú svoju skúsenosť, že je lepšie sa dopredu vzdať. Učiteľ môže byť ten, kto im odovzdá odlišný odkaz, že zo svojej životnej skúsenosti vie, že aj keď sa mu nie vždy podarilo, o čo sa snažil, našiel odvahu a odhodlanie prekonať prekážky a dosiahnuť svoj cieľ. Žiaci potrebujú inšpiráciu a podelenie sa o životné skúsenosti. Keď si budú veriť, skutočne vzrastie aj ich šanca na úspech a naopak. Nie nutne musí ísť o osobné skúsenosti učiteľa, ale trebárs skúsenosti pozvaných úspešných ľudí z okolia alebo bývalých žiakov či úspešných ľudí zo znevýhodnených prostredí (Oueslati 2018).

Prístupy k výučbe proti diskriminácii a rasizmu

Pedagogických prístupov, ktoré majú za cieľ predchádzať predsudkom, rasizmu a diskriminácii je pomerne veľa, aj keď sa

dajú všeobecne zhrnúť do niekoľkých kategórií. Treba si však uvedomiť, že ani to najlepšie vyučovanie nedokáže samo tieto spoločenské problémy vyriešiť, len urobiť svoju časť práce. Nevieme tiež s úplnou presnosťou povedať, ktoré z týchto prístupov sú najúčinnejšie, keďže taký porovnávaci výskum doteraz neprebehol.

Možno rozlíšiť najmä dva pedagogické prístupy, ktoré v praxi prinášali dobré výsledky - získavanie vedomostí a zvyšovanie citlivosti. Pri prvom z nich ide o získavanie a rozvíjanie vedomostí o mnohých veciach ako sú národy, náboženstvá, kultúry, pričom pomocou nich stúpa šanca, že stereotypné myslenie potom u žiakov narazí a budú schopní ho podrobiť kritickému pohľadu a protiargumentom. Tento prístup je vhodné doplniť zvýšením citlivosti k daným témam, ktorá sa dosahuje rôznymi cvičeniami. Pri nich žiaci získavajú skúsenosti a zažívajú emócie, ktoré pôsobia na inej úrovni než vedomosti. Medzi tieto cvičenia patria úlohy s výmenou perspektív, skupinová práca, tréning zručností v oblasti empatie a solidarity, hry na role týkajúce sa morálnej odvahy, a pod. (Oueslati 2018).

• *Vysporiadanie sa s rasistickými vyhláseniami a vyhláseniami proti ľudským právam v triede*

Dôvodom nenávistných vyhlásení v škole bývajú javy ako náboženský radikalizmus, antisemitizmus, alebo iná forma fanatizmu. Učitelia musia na rasizmus reagovať kriticky. Ich rola je v tomto smere veľmi dôležitá, pretože žiaci môžu potrebovať práve nejaký priestor na úvahu nad týmito myšlienkami, diskusiu o nich, či ich kritické zhodnotenie, ku ktorým sa inde nevedia dostať. Napriek tomu je to náročná a frustrujúca úloha, lebo časť žiakov často zotrúva na svojich rasistických postojoch. Argumenty učiteľa vytrvalo odmietajú, aby to nepôsobilo ako ich prehra. Učiteľ je v takom prípade v pokušení danú diskusiu uzavrieť a rasistický postoj proste morálne odsúdiť. To je však chybou. Rasistické postoje žiakom zostanú a zároveň sa uzavrie možnosť rozobrať ich do hĺbky v triede. Študent prichádza o možnosť mať o nich diskusiu, v rámci ktorej by mohol byť konfrontovaný s protiargumentami či odmietaním

ostatných. Vo svojom, možno pomerne povrchno prevzatom, postoji sa utvrdzuje. Naučí sa ho len skrývať, keďže vycíti, že o tejto téme sa v triede nehovorí. Problém tak zostane neriešený.

Naopak, učiteľ by sa mal snažiť vytvoriť atmosféru dôvery, v rámci ktorej rasistické postoje môžu byť prejavované a škola ich môže vhodným prístupom riešiť. Tým nie je poučovanie, ale diskusia so žiakom a načúvanie jeho protiargumentom. Po určitej dobe vyvíjania snahy však môže dôjsť aj k záveru, že určitý žiak v skutočnosti nie je otvorený spolupráci s ostatnými a pravdepodobne zotrva na svojich postojoch. Napriek riziku, že výsledkom bude takéto sklamanie a náročnosť na učiteľa, je tento prístup najlepšou stratégiou v danej situácii (Alessi a kol. 2019).

- ***Vzťahy s problémovými žiakmi***

Vzťahy s problémovými, napríklad rasisticky sa prejavujúcimi, žiakmi treba cielene budovať a rozvíjať. Takéto správanie je prejavom nejakých vlastných problémov alebo nenaplnených potrieb, s ktorými môže žiak potrebovať pomoc od učiteľa. Ústretovosť zo strany učiteľa ich samých v takej situácii prekvapí a zneistí ohľadne pokračovania v nenávisťnom správaní či vystupovaní. Orientácia na ich problémy a úprimný ľudský záujem o ich potreby potom často spôsobí stratu záujmu o hľadanie zástupných vinníkov. Naopak, kebyže reakciou učiteľa na rasistické prejavy je len ich moralizujúce omietnutie a skončenie diskusie, takýto žiak zostáva odrezaný od cesty von z prostredia priateľov podporujúcich nenávisťné videnie sveta. Skúsenosť s empatickým učiteľom je dôležitým zážitkom, ktorý zostane nadhlo v pamäti a niekedy postupne, či dokonca pomerne rýchlo, môže viesť k opusteniu extrémnych postojov. Dôležitý je pokojný ľudský prístup so záujmom o žiaka, jeho problémy a argumenty, pri ktorom žiak cíti, že učiteľ má snahu mu porozumieť. Samozrejme, takýto prístup neznamená, že učiteľ postoje žiaka nejak odobruje (Oueslati 2018).

• **Začlenenie učenia proti predsudkom medzi zbytok výučby a jeho štruktúra a ciele**

Je vhodné zaoberať sa témou boja proti predsudkom s triedou dlhší čas. Ale vhodnejšie než urobiť o danej téme špeciálnu hodinu, pri ktorej žiakov „zasypete“ informáciami a materiálmi, ktoré nebudú vedieť v danom okamihu vstrebať, je začleniť túto tému do bežnej výučby a prepojiť ju s ostatnými témami, pri ktorých sa prirodzene ponúka. Týmto spôsobom bude aj výučba proti predsudkom braná ako rovnocenná téma s ostatnými a nie ako nepodstatné odbočenie. Príklad cvičenia na prekonávanie kultúrnej rozmanitosti uvádzame v *boxe č. 10*.

Do veľkej miery ide najmä o zmenu pohľadu na vyučované témy – napríklad na to, aké mapy, často zveličujúce rozlohu európskych krajín oproti krajinám bližšie k rovníku, bežne používame. Prípadne možno upriamiť pozornosť na to, aké rasistické postoje mali aj mnohí osvietenský myslitelia, alebo na to, aké nerovné postavenie prisudzuje ženám nielen islam, ale aj kresťanstvo.

Cieľom vyučovania proti predsudkom by malo byť, aby žiaci postupne nadobudli viaceré kompetencie. Patrí sem porozumenie tomu, aké dôsledky má rasizmus pre spoločnosť a ako sa v spoločnosti vytvára problematický pocit príslušnosti k nejakej skupine. Ide najmä o skupinu, ktorá je nejak znevýhodnená, alebo nie je vnímaná ako rovnocenná, či už ide o skupinu definovanú farbou pleti alebo národnosťou.

Študenti by mali rozumieť, že sociálne skupiny nie sú vnútorne jednotné, ale rozmanité a ich členovia sa líšia z hľadiska veku, života v meste, či na vidieku, príslušnosti k sociálnej triede, pohlavia alebo rodu a pod.

Mali by si tiež uvedomovať, že aj keď môžu mať navzájom odlišné skúsenosti s rasizmom či diskrimináciou, toto nie je dominantné kritérium, ktoré ich rozdeľuje na dve skupiny, ale že každý jednotlivec má mnoho špecifických vlastností, ktoré ho odlišujú od ostatných, či už ide o charakterové črty, politické postoje, záľuby, rodovú identitu a pod.

Podobne by mali rozumieť, že pre mnohé otázky ich života nie je dôležité, z akého prostredia pochádzajú, ale ich vlastné vlastnosti a výkony. Študenti by tiež mali rozumieť, že mnohí

Príklady dobrej praxe v oblasti prevencie radikalizácie na školách

Ľudia napr. v dôsledku migrácie pociťujú, že majú viacero identít zároveň, a že tieto sa navzájom nevylučujú. Naopak, je možné patriť do viacerých skupín naraz (napríklad Slovák a Ír, alebo Vietnamec a Slovák). V skutočnom svete nutne neexistujú prísne definované a navzájom oddelené kategórie, realita je často zmiešaná rôznymi spôsobmi. To potom ovplyvňuje aj rôzne koncepty, ako je napr. integrácia do spoločnosti a ich použiteľnosť na situácie, ktoré sú nejasne definované.

Študenti by tiež mali byť inšpirovaní príkladmi z histórie, alebo aj svojho bezprostredného okolia, kedy sa jednotlivci, prípadne skupiny ľudí, postavili za práva iných či svoje vlastné. Mali by si byť vedomí, že pozitívna zmena vecí, ktoré vnímajú kriticky je možná a zdravo sebavedomý postoj a vedomie si vlastnej hodnoty a schopností sú správne a spoločensky užitočné.

Takýto postoj je potom spojený aj s ich schopnosťou byť úspešní vo svojich snahách (obzvlášť v tých, ktoré sú spoločensky prínosné), ale zároveň vedieť zvládať prípadný neúspech a nenechať sa ním odradiť. Tieto schopnosti možno tiež zvyšovať pomocou cvičení, ale aj skutočného zapojenia sa do určitej verejnej snahy (Alessi a kol. 2019).

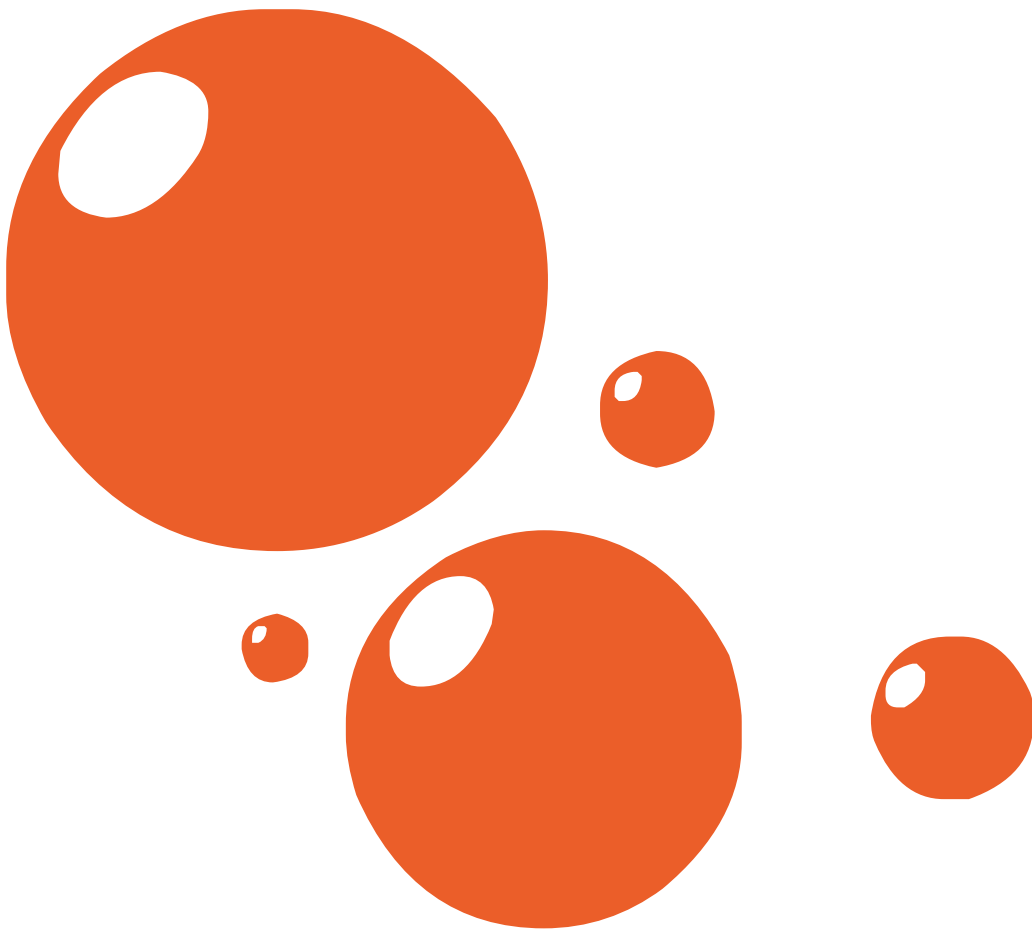
Box. č. 10 Diskusia o medzinárodnom konflikte v triede

Jedným z cvičení na prekonávanie kultúrnej rozmanitosti v triedach je aj scenár diskusie o medzinárodnom konflikte v triede. Môže dôjsť k situácii, keď sa rozvinie diskusia o prebiehajúcom vojenskom konflikte vo svete a jednotliví žiaci sa rúzne postavia na jeho rozličné strany. Zamyslite sa a poznačte si, ako by ste v danom prípade reagovali a prečítajte si, aký prístup pedagógom odporúča nasledujúci text.

Príčin takejto situácie môže byť viacero. Študentov informácie o vojnách zaujímajú a môžu v nich vzbudzovať obavy. Jednou z možných reakcií je aj veľmi jednostranný príklon k jednej zo strán konfliktu. Podnetom k tomu môže byť ich vnímanie spravodlivosti, určitá rodinná väzba na konflikt alebo len záujem o komplikovanú tému. Niekedy sa žiaci môžu s ľuďmi zapojených do konfliktov identifikovať, najmä ak sami pociťujú diskrimináciu a vidia ich ako obeť v tomto konflikte. Môže ísť napríklad o moslima, ktorý následne takto nazerá na vojnový konflikt, do ktorého sú zapojení aj moslimovia. Týmto príkladom si potom potvrdzuje

svoj pohľad na svet a môže sa dostať pod vplyv fundamentalistických hnutí, ktoré budú vykresľovať moslimov ako obeť. Môže ísť ale o rôzne skupiny ľudí zapojených do konfliktov vo svete - napríklad aj o Slovanov - a o rôzne radikálne skupiny, ktoré budú takéto nazeranie na konflikty zneužívať.

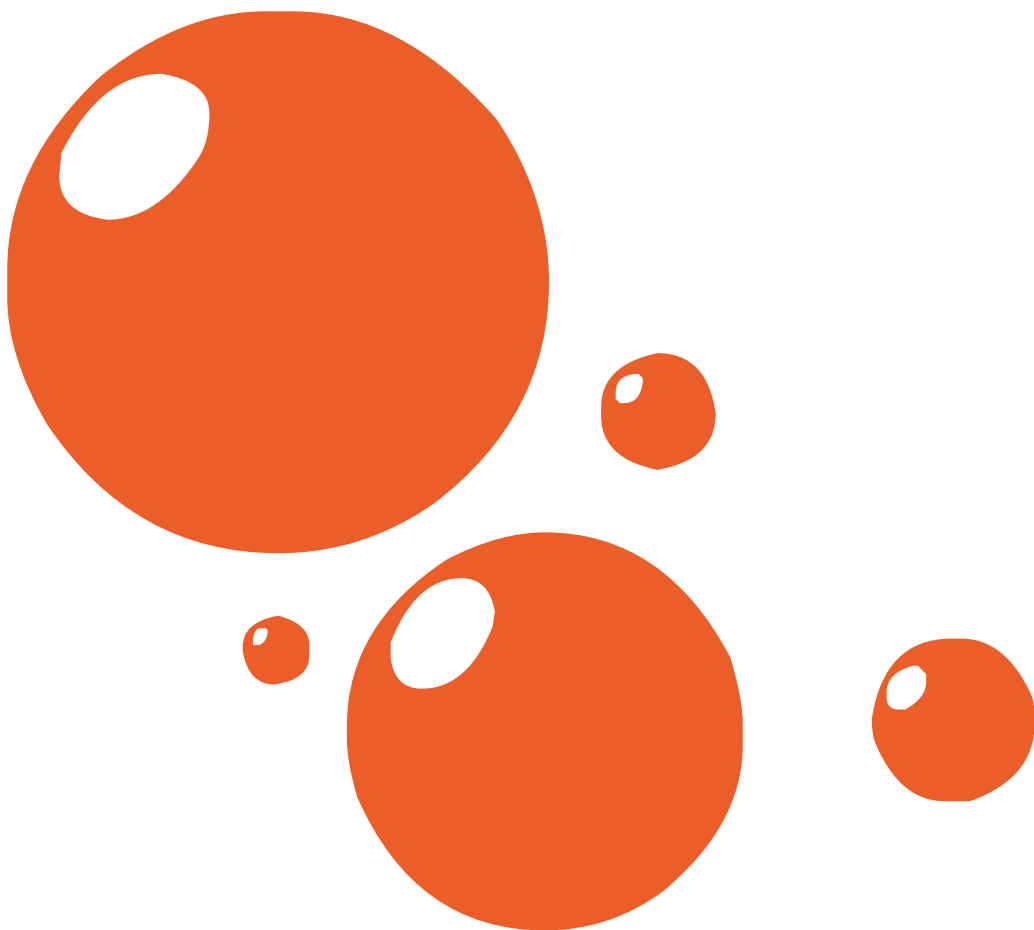
Ako má v takejto situácii postupovať učiteľ? Je vhodné venovať sa svetovým udalostiam, o ktorých informujú médiá a vytvárať priestor pre vyjadrenie študentských pocitov a postojov k nim. Prejavované postoje žiakov, ktoré môžu byť mnohorakého charakteru, od kritiky až po súcit, treba oceniť. Následne je možné prejsť do analytickejšej roviny a konflikty rozmeniť na drobné, prípadne porovnať ich viaceru medzi sebou. Poukazujte aj na to, ako ten istý konflikt chápu jednotlivé znepriatelené strany odlišne. Je tiež vhodné pozerieť sa na morálnu stranu konfliktu. Diskusii v triede by mal byť ponechaný voľný priebeh, nech žiaci môžu vyjadriť svoje názory a kritiky a počuť na ne reakcie a protiargumenty. Tieto by sa ale nemali zvrhnúť na prezentovanie nenávisťných ideológií a vykresľovania určitej strany konfliktu ako nepriateľa. Je tiež vhodné položiť otázku ako by mohli žiaci samotní pomôcť pri riešení konfliktu, či už by išlo o organizovanie či zapojenie sa do charitatívnych zbierok, petícií alebo verejnej diskusie (Alessi a kol. 2019).

PREVENTÍVNE AKTIVITY REALIZOVANÉ
V SÚVISLOSTI S VÝSKYTOM
EXTRÉMISTICKÉHO SPRÁVANIA V TRIEDE

3. Preventívne aktivity realizované v súvislosti s výskytom extrémistického správania v triede

---

Ivan Moravčík

V súlade s aktuálnym znením Sprievodca školským rokom pre školský rok 2020/2021 je nutné vnímať potrebu kvalitného a inovatívneho vzdelávania žiakov v súvislosti s hrozbami, ktoré prinášajú hnutia, strany a skupiny podporujúce extrémizmus, radikalizmus, xenofóbiu či rasizmus.

Spoločnosť je aktuálne radikalizovaná rôznymi ideologickými skupinami, či už prostredníctvom internetu (najmä sociálne siete a online platformy časopisov) alebo osobným kontaktom. Je preto nutné zabezpečiť, aby sa najmä tí najzraniteľnejší, ktorým chýbajú dostatočné životné skúsenosti s extrémizmom, oboznámili vopred s hrozbami, ktorým budú musieť čeliť, ak sa dostanú s ním do kontaktu. Prevencia a kvalitné vzdelávanie je tým najlepším nástrojom.

Prevencia patrí medzi základné nástroje poskytovania starostlivosti žiakom základných a stredných škôl. Prevencia, realizovaná či už prostredníctvom preventívnych aktivít, alebo preventívnych programov, by mala byť pevnou súčasťou výchovno-vzdelávacieho procesu, najlepšie zasadená priamo do rozvrhu žiaka/triedy tak, aby bola realizovaná zmysluplne, komplexne a odbore.

Prostredníctvom nej sa realizuje systém opatrení zameraných na predchádzanie alebo znižovanie rizikového správania či výskytu určitých životných situácií. Uplatňuje sa ako významný prostriedok v súvislosti s elimináciou nežiadúcich sociálne-patologických javov v spoločnosti. Realizovaná je prostredníctvom viacerých foriem a komunikačných kanálov.

Extrémizmus a radikalizmus sa prostredníctvom prevencie, resp. preventívnych aktivít rieši na pôde školy za účasti najmä pedagogických a odborných zamestnancov, osôb pôsobiacich

v neziskovom sektore, osobností pochádzajúcich z akademického alebo výskumného prostredia či osobností majúcich významný vplyv na hodnoty a postoje k danej téme u žiakov, teda rôznych influencerov, hercov, športovcov či spevákov.

3.1 Prevencia v prostredí triedy

Prevenciu delíme na primárnu, sekundárnu a terciárnu, pričom každá táto úroveň prevencie v sebe zahŕňa súbor špecifických aktivít a opatrení.

- **Primárna prevencia**

Pod primárnou prevenciou si môžeme predstaviť súbor aktivít a opatrení, ktorých cieľom je predchádzať určitým javom, procesom a správaniu. Realizácii preventívnej aktivity na škole v súvislosti s extrémizmom nemusí predchádzať incident, aktivitu možno pokladať za iniciatívu pedagogických a odborných zamestnancov, ktorí chcú prispieť k lepšej informovanosti o danej problematike u žiakov a rovnako tak aj o možnostiach, ktoré ponúka naša spoločnosť pri riešení podnetov v súvislosti s extrémistickým konaním. Má skôr edukačný charakter a pripravuje sa ako vopred plánovaná aktivita v rámci rozvrhu, prípadne v rámci aktivít definovaných v Sprievodcovi školským rokom (predchádzajúcich Pedagogicko-organizačných pokynov) pre daný školský rok.

- **Sekundárna prevencia**

Sekundárna prevencia, nazývaná aj prevencia druhej fázy, má za cieľ včas zachytiť javy, konanie či procesy vnímané ako sociálno-patologické javy a brániť ich šíreniu a prehlbovaniu. Jej realizácia sa zakladá najmä na skutočnosti, že pedagogickí alebo odborní zamestnanci na škole, prípadne osoby, ktoré realizovali primárnu prevenciu na pôde školy, zachytili znaky, správanie alebo symboly spájané s extrémizmom prítomným u žiaka alebo žiakov v triede.

Pokiaľ sa všetky zainteresované osoby podieľajúce sa na realizácii prevencie zhodnú, že najlepší spôsob, ako zabrániť prehlbovaniu a šíreniu extrémistickej filozofie a správania

na škole je realizácia sekundárnej prevencie, vytvorí sa plán preventívnych stretnutí a ich obsahová náplň, ktorá by mala toto konanie eliminovať. Prostredníctvom sekundárnej prevencie tak zabezpečíme konkrétne a plánované opatrenia v súvislosti s výskytom žiaka, resp. žiakov inklinujúcich k extrémistickým ideológiám.

- **Terciárna prevencia**

Pokiaľ sa patologický jav vyskytuje dlhodobo, najmä opakovane, nastupuje prevencia terciárna, ktorej úlohou je zabrániť opakovaniu nežiadúcich sociálne-patologických javov. Realizuje sa najmä v súvislosti s prevýchovou, resocializáciou a prostredníctvom dlhodobej starostlivosti. Terciárna prevencia sa poskytuje najmä prostredníctvom preventívnych programov, ktoré majú svoju pevnú štruktúru a obsah. Výber preventívneho programu sa zakladá najmä na poznatkoch o triede a žiakovi, resp. žiakoch, ktorí sú dôvodom na realizáciu tejto formy starostlivosti.

Terciárna prevencia poskytuje prostredníctvom viacerých stretnutí (často viac ako 8) príležitosť vyriešiť mnohokrát nielen problémy v súvislosti s ich primárnym cieľom, v tomto prípade elimináciou extrémistického konania, ale i zlepšiť klímu triedy, prebrať podrobne agendu súvisiacu s primárnym cieľom (napr. ľudské práva, demokratický systém riadenia štátu a pod.) a vytvára tak prostredie na prierezovú edukáciu v súvislosti s danou problematikou.

3.2 Preventívna aktivita a program

Prevenciu z hľadiska počtu realizovaných stretnutí so žiakmi môžeme deliť na preventívnu aktivitu a preventívny program

Preventívna aktivita

Pod preventívnou aktivitou rozumieme všetky interakcie so žiakmi, ktoré sa udiali počas stretnutí s nimi v počte jeden až tri. Pri preventívnej aktivite realizovanej prostredníctvom jedného stretnutia žiaci zvyčajne dostávajú informácie o danej problematike a rozpoznávajú verbálnych a neverbálnych prejavov či

znakov a symbolov v základnej rovine. Počas preventívnych aktivít, ktoré majú aj pokračovanie, napr. 2-3 stretnutia, možno tieto poznatky prehĺbiť a rozvíť tak, aby sa žiaci mohli zamerať aj na praktické dôsledky extrémizmu v spoločnosti. Môžu ho rozpoznávať aj v súvislostiach, ktoré nie sú na prvý pohľad jednoznačne klasifikované ako extrémizmus, no pri hlbšom ponorení sa do problematiky (prípadne do kazuistiky pojednávajúcej o konkrétnom akte spojenom s extrémistickým konaním) sa umožnilo žiakom identifikovať jednotlivé fakty, ktoré v kombinácii možno považovať za prejav extrémizmu či radikalizmu.

Preventívna aktivita sa realizuje zväčša počas dvojhodinových aktivít v trvaní 90 minút. Mala by mať presne špecifikované náležitosti. Za najdôležitejšiu sa považuje obsah. Ten by mal reflektovať aktuálnu situáciu v rámci skupiny, v ktorej sa preventívna aktivita realizuje. Pokiaľ je preventívna aktivita realizovaná v súvislosti s primárnou prevenciou, je možné pristupovať k nej nielen interaktívne, ale i edukačne. Zabezpečí sa tak lepší prehľad v problematike a umožní to v budúcnosti ľahšie rozpoznávanie extrémistického konania či myslenia.

Ak už však ide o preventívnu aktivitu realizovanú na základe sekundárnej prevencie, je nutné zvážiť hĺbku problémov, ktoré sa v súvislosti s extrémizmom v triede vyskytli a pripraviť sa na všetky okolnosti, ktoré sa na ňom podieľali. Je vhodné, ak nie nutné, vypracovať si dôslednú analýzu triedy napr. prostredníctvom dotazníka, ktorý umožní snímať klímu v triede. Rovnako tak, prostredníctvom pedagogických a odborných zamestnancov rozpoznať ešte pred jej uskutočnením hlavných/ých aktéra/ov spájaných s extrémizmom, napr. najviac radikálneho či manipulatívneho jedinca, prípadne obeť, pokiaľ je ju možné klasifikovať na podklade možnej diskriminácie alebo násillia v súvislosti s extrémizmom. Nutné je vypracovať si podrobný scenár aktivít, ktoré by mali byť interaktívne a mali by pozostávať z jasne formulovaných úloh pretavených do jednoznačných záverov. Tieto úvahy by však mali byť vždy komunikované samotnými žiakmi; osoby, ktoré aktivitu realizujú, by tieto závery mali transformovať do podoby výstupov tak, aby boli žiakom čo najviac a čo najlepšie vizualizované, prípadne verbálne uchopiteľné.

V prípade, že sa v triede objavujú incidenty v súvislosti s extrémizmom dlhodobo, prípadne sa cyklicky opakujú na základe prítomnosti osoby, ktorú možno klasifikovať ako extrémistu, a táto sa z dôvodov napr. návratu z reedukačného zariadenia prípadne po dlhodobej absencii na vzdelávacom procese vyvolanej v dôsledku intenzívnej socializácie s extrémistickým hnutím opätovne vracia do kolektívu, je nutné realizovať dlhodobú starostlivosť. Tú je možné realizovať len prostredníctvom preventívneho programu. Jedná sa tak už o sekundárnu alebo, najmä, terciárnu prevenciu. Realizáciu preventívneho programu je vhodné aplikovať prostredníctvom dlhodobého alebo krátkodobého preventívneho programu.

Preventívny program

Realizácia preventívneho programu je najčastejšie spájaná so sekundárnou a terciárnou prevenciou. Preventívny program môže byť na základe počtu stretnutí klasifikovaný ako:

- Krátkodobý (1-3 stretnutia)
- Strednodobý (4-7 stretnutí)
- Dlhodobý (8 a viac stretnutí)

Preventívny program má pevnú a jasnú štruktúru stretnutí. Je obsahovo pripravený na vopred definované ciele a aktivity v ňom sa dodržiavajú ako v ich obsahu, tak postupnosti. Preventívny program realizovaný v súvislosti s extrémizmom by mal pozostávať z konkrétnych a jasne definovaných čiastkových cieľov a jedného hlavného cieľa. Ich napĺňanie by malo byť klasifikované prostredníctvom spätnej väzby od žiakov, prijímateľov aktivity. Ideálny výstup spätnej väzby je vo forme dotazníka. Ten je najlepšie administrovať na začiatku prvého stretnutia, kedy sa prostredníctvom otázok zodpovedajúcich účelu stretnutia, hlavného cieľa a čiastkových cieľov vytvorí povedomie u realizátorov preventívnej aktivity o úrovni vedomostí žiakov o danej téme (napr. schopnosti rozpoznávať znaky, symboly a prejavy extrémizmu, krokov k jeho eliminácii – ideálne a reálne uskutočnené v skupine, riešení danej skutočnosti na úrovni pedagogického zboru až po ich osobnú skúsenosť a vnímanie extrémizmu ako problému).

Príklady dobrej praxe v oblasti prevencie radikalizácie na školách

Vyhodnotenie dotazníka by malo slúžiť ako základný zdroj informácií o jednotlivých žiakoch v triede a rovnako tak o ich osobnostnom nastavení. V spojitosti s realizáciou dotazníka snímajúci klímu triedy tak môže tím pedagogických a odborných zamestnancov vytvoriť detailný obraz o možnostiach, ktorými sa preventívny program môže v budúcnosti uberať. Odborní zamestnanci, resp. iní realizátori prevencie získajú množstvo dát, ktoré budú vedieť aplikovať do jednotlivých aktivít tak, aby zohľadňovali v čo najväčšej miere jednotlivé špecifiká skupiny.

• **Modelový príklad preventívneho programu**

Aktivity a témy pre žiakov (*pozri box č. 11*) by mali byť nastavené a realizované tak, aby sa ich aktívne mohli zúčastniť ideálne všetci prítomní žiaci v triede. Vhodné je rozdeliť ich do skupín po cca 5 žiakov, aby sa každý jeden z nich mohol prejavovať v rámci nastolenej témy a komunikovať verejne svoje názory a postoje k danej téme.

Box č. 11 : Okruhy tém a aktivity so žiakmi v rámci preventívneho programu realizovaného v súvislosti s extrémizmom a radikalizmom

Okruhy tém:

- Vysvetlenie pojmov (extrémizmus, nacionalizmus, neonacizmus, fašizmus, xenofóbia,...)
- Historické súvislosti vývoja extrémistických hnutí
- Príčiny vzniku extrémizmu (psychologické aspekty, sociálne aspekty)
- Rozpoznávanie vonkajších znakov príslušníkov a sympatizantov (tetovanie, oblečenie, šperky/doplňky a iná extrémistická symbolika)
- Správanie sympatizanta extrémistického hnutia (rizikové správanie, zmeny v správaní a pod.)
- Verbálny prejav sympatizantov extrémistických hnutí
- Aktivita sympatizantov extrémistických hnutí na sociálnych sieťach
- Extrémistické politické strany a hnutia na Slovensku a v Európe
- Radikálne a extrémistické občianske združenia a skupiny sympatizantov

Aktivity so žiakmi:

- Komunikácia kontroverzných tém a nenávistných prejavov (Slovenský štát a II. svetová vojna, xenofóbne a nacionalistické výroky,...)
- Riešenie predložených situácií s extrémistickým kontextom žiakmi v skupinách
- Komunikácia s prívržencami extrémistických hnutí
- Spôsoby odmietnutia kooperácie s hnutiami alebo skupinami, ktoré inklinujú k extrémizmu alebo radikalizmu
- Modelové situácie v súvislosti s extrémizmom pozostávajúce z reálnych dát a ich riešenie
- Vypracovanie stratégie riešenia individuálneho (možného) kontaktu s extrémistom, alebo skupinou inklinujúcou k extrémistickej filozofii (rodinné, sociálne alebo iné prostredie)
- Spolupodieľanie sa na vytvorení stratégie boja proti extrémizmu na pôde školy (dokument, ktorý je záväzný pre všetkých zamestnancov a žiakov školy)
- Iniciatíva v rámci občianskej spolupatričnosti (možnosti zapojiť sa do verejného diania)

Pokiaľ odborný zamestnanec alebo ktorákoľvek osoba realizujúca preventívnu aktivitu rozpozná pri jej výkone žiaka, ktorý vykazuje na podklade prejavov alebo symbolov znaky inklinujúce k extrémizmu, môže ihneď po jej ukončení pripraviť všetky následné kroky. Tie spočívajú najmä v informovaní všetkých zainteresovaných osôb, ktoré majú z titulu svojich kompetencií možnosť realizovať opatrenia smerujúce k riešeniu daného problému v spojitosti s extrémizmom.

Dôležitou súčasťou celej následnej starostlivosti je teda komunikácia s triednym učiteľom, podporným tímom odborných zamestnancov (školský psychológ, prípadne školský sociálny pedagóg), koordinátorom prevencie či výchovným poradcom a, samozrejme, zástupcom riaditeľa a riaditeľom školy.

Po vzájomnej dohode vyššie uvedených osôb v súvislosti s plánom nasledujúcich krokov v rámci poskytovania starostlivosti sa vykonávajú patričné kroky k ich realizácii. Určia sa osoby zodpovedné za ich plnenie (ideálne je v tejto súvislosti byť čo najviac konkrétny pri ich pomenovaní) a vyjasnia kompetencie. Pokiaľ je to nutné, vyzývajú sa inštitúcie, ktoré sú oprávnené vo veci konať (ÚPSVaR, PZ SR,..) a, samozrejme, rodičia, resp.

zákonní zástupcovia žiaka. Ak je to možné, tieto následné kroky je vhodné riešiť ešte v daný deň, ihneď po ukončení realizácie preventívnej aktivity alebo preventívneho programu.

3.3 Koordinácia činnosti pedagogických a odborných zamestnancov v súvislosti s poskytovaním psychologickkej starostlivosti zradikalizovanému žiakovi

Koordinácia činnosti pedagogických a odborných zamestnancov v súvislosti s poskytovaním starostlivosti v rámci výchovno-vzdelávacieho procesu je významným predpokladom k dosahovaniu jeho vysokej kvality a efektivity. V súvislosti s extrémizmom sú súčinní za pedagogický zbor najmä triedni učitelia, výchovní poradcovia, koordinátori prevencie a, samozrejme, vedenie školy, teda zástupca riaditeľa či riaditeľ. Odborní zamestnanci môžu byť v tejto súvislosti vnímaní zamestnanci školy, teda školskí psychológovia či školskí sociálni pedagógovia, ale tiež zamestnanci zariadení výchovného poradenstva a prevencie.

Odborní zamestnanci, ako interní zamestnanci škôl, sú vnímaní ako členovia multidisciplinárnych tímov školy. Tvoria podporný tím pre pedagogických zamestnancov a sú zväčša samostatne aktívni v prvej, primárnej fáze prevencie. Pokiaľ však situácia dospela k nutnosti zabezpečiť realizáciu prevencie v druhej, sekundárnej fáze, prípadne je nutné realizovať opatrenia dlhodobého charakteru na podklade prítomných extrémistických prejavov žiakov školy, je nutné tieto aktivity koordinovať s odbornými zamestnancami centier pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie, ktorí disponujú skúsenosťami, zručnosťami a vhodnou metodikou.

Plán následnej starostlivosti by mal zahŕňať všetky následné kroky od momentu záchytu až po ukončenie terapeutického alebo poradenského procesu. Všetky tieto kroky by mali byť koordinované tak, aby o nich vedeli všetci zainteresovaní zamestnanci školy a rovnako tak zamestnanci centra pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie. Ak by boli do tohto procesu zahrnutí i zamestnanci UPSVaR-u alebo PZ SR,

prípadne iných inštitúcií, vzájomná informovanosť všetkých zainteresovaných by prospela k lepšej koordinácii a vyjasneniu si postupnosti následných krokov už v začiatkoch poskytovania starostlivosti.

Nakoľko žiaci základných škôl nenadobúdajú počas štúdia plnoletosť, je nutné, aby boli o tejto skutočnosti informovaní rodičia, resp. zákonní zástupcovia dieťaťa. Tento akt predvolania rodiča alebo zákonného zástupcu by sa mal udiat čím skôr, ideálne v deň realizácie preventívnej aktivity, najlepšie ihneď, ako to situácia umožňuje. Stretnutia by sa mal zúčastniť okrem riaditeľa školy aj triedny učiteľ žiaka a, pokiaľ ním škola disponuje, aj školský psychológ. Okrem zamestnancov školy by bolo vhodné prizvať na stretnutie aj psychológa z centra pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie, v ktorom by s najväčšou pravdepodobnosťou prebiehala aj následná starostlivosť. Samozrejme, rodič má v tomto smere možnosť výberu poradenského zariadenia, nie je nutné, aby starostlivosť poskytovalo zariadenie s okresnou pôsobnosťou, pre koordináciu prípadu je však vhodné, aby sa ho ujalo toto pracovisko.

Stretnutiu s rodičmi alebo zákonnými zástupcami žiaka by mala predchádzať príprava tímu zamestnancov školy a odborných zamestnancov centra pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie s jasne deklarovaným postupom riešenia danej situácie. Na stretnutí by sa mala docieľiť zhoda v týchto oblastiach:

- Kto bude hlavný koordinátor prípadu (za školu a za zariadenie výchovného poradenstva a prevencie)
- Ktoré inštitúcie budú informované
- Kto z interných zamestnancov sa bude podieľať na vypracovaní pedagogickej charakteristiky žiaka za účelom poskytnutia pokračujúcej starostlivosti v zariadení výchovného poradenstva a prevencie
- Ako bude nastavená pokračujúca starostlivosť v zariadení výchovného poradenstva a prevencie (intenzita a obsah stretnutí, forma poradenstva resp. terapie)
- Ak má žiak v rovnakej škole súrodenca, akým spôsobom bude prebiehať komunikácia s ním (informovanosť žiaka, preventívne kroky zabezpečujúce ochranu pred

ostrakizáciou, komunikácia s jeho spolužiakmi o jeho prejavoch/správaní a pod.)

- V akej forme bude prebiehať výchovno-vzdelávací proces v triede tohto žiaka
- V akej intenzite budú prebiehať stretnutia s triedou, ktorú navštevuje tento žiak v rámci preventívneho programu, klasifikovaného ako sekundárna prevencia
- Či bude informácia o tejto skutočnosti jedným z bodov najbližšieho rodičovského združenia
- Či bude o tejto skutočnosti informovaný aj zriaďovateľ školy
- Akým spôsobom zabezpečí škola opatrenia v súvislosti so zabránením šírenia extrémistickej filozofie v triede/na škole
- Či dôjde k navýšeniu finančných prostriedkov na účely prevencie zo zdrojov školy
- Aký verejný postoj k extrémizmu a radikalizmu vyšle škola prostredníctvom komunikačných kanálov školy (facebook, edupage, webová stránka školy, informačné tabule v škole a pod.)
- Či sa škola zapojí do projektov, ktorých cieľom je podpora menšín, vyhranenie sa voči rasizmu, xenofóbii a intolerancii, resp. diskriminačnému konaniu
- Či dôjde k zmene ročného plánu aktivít v súvislosti s výchovno-vzdelávacím procesom (návšteva miest, ktoré umožnia lepšie pochopiť dejiny a udalosti 20. storočia a pod.)

Pokiaľ dôjde k zhode na vyššie uvedených bodoch, je vhodné na stretnutí s rodičmi alebo zákonnými zástupcami žiaka tlmočiť všetky aspekty vo vyššie uvedených bodoch jasne a zrozumiteľne všetkým zúčastneným osobám. Škola by mala vyslať jednoznačný postoj k danej problematike a vyhraniť sa ku konaniu, ktoré potláča ľudské práva a slobody. Zároveň by malo vedenie školy trvať na riešení danej situácie v súčinnosti s centrom pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie. Ak sú okolnosti natoľko závažné, že je nutné kontaktovať aj ďalšie inštitúcie, je toto konanie potrebné jasne a zrozumiteľne zdôvodniť.

Zástupca centra pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie na stretnutí môže rodičom alebo zákonným zástupcom žiaka oznámiť prvý voľný termín na poskytnutie starostlivosti v tomto zariadení a dohodnúť si všetky náležitosti, ktoré potrebuje od rodičov alebo zákonných zástupcov žiaka na prvé stretnutie. Do daného termínu je vhodné mať k dispozícii aj vypracovanú a doručенú pedagogickú charakteristiku žiaka.

Rodič alebo zákonný zástupca žiaka by mal byť na stretnutí upovedomený o možných konzekvenciách v prípade, že by odmietol spolupracovať na riešení daného prípadu a rovnako by sa mal od vedenia školy oboznámiť o všetkých opatreniach, ktoré budú platné zo strany vedenia školy v súvislosti s daným prípadom, až do momentu, kedy ich účelnosť a zmysluplnosť pominie.

Z tohto stretnutia by mal existovať zápis, ktorý by mal byť k dispozícii všetkým zúčastneným stranám. Obsahovať by mal všetky náležitosti, tzn.:

- Za akých okolností bol žiak identifikovaný ako extrémista či radikál
- Akým spôsobom bude škola vykonávať opatrenia v súvislosti s daným poznatkom
- Akou formou bude prebiehať pokračujúca starostlivosť v zariadení výchovného poradenstva a prevencie
- Ktoré inštitúcie budú v prípade potreby oboznámené o danej skutočnosti
- Aké kompetencie a zodpovednosť nesú jednotliví zástupcovia za školu a za zariadenie výchovného poradenstva a prevencie
- Aké môžu byť alternatívne kroky zo strany školy pokiaľ nedôjde k požadovanej náprave žiaka v súvislosti s jeho inklináciou k extrémizmu alebo radikalizmu

V prípade, že dôjde k zhode na daných opatreniach zo strany školy aj zo strany rodičov alebo zákonných zástupcov žiaka, je nutné, aby sa všetky nasledujúce kroky písomne zaznamenávali tak, aby nedošlo k pochybnostiam o časových alebo procesných krokoch a súvislostiach.

Ak by sa riešila situácia v danej súvislosti so žiakom, ktorý už nadobudol plnoletosť, a teda je žiakom strednej školy, malo

by stretnutie mať rovnaký obsah i charakter avšak s tým, že by bola nutná aj osobná účasť daného žiaka na tomto stretnutí. Zloženie tímu pedagogických a odborných zamestnancov by bolo totožné, ako pri riešení opatrení v súvislosti s neplnoletým dieťaťom. Tu by boli rodičia alebo zákonní zástupcovia v pozícii informovaných osôb a dokumenty by podpisovali ako oni, tak i žiak, nakoľko je už plnoletý a právne zodpovedný za svoje konanie.

3.4 Poskytovanie odbornej starostlivosti zradikalizovanému žiakovi v CPPPaP

Ak príde žiak do centra pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie, jeho rodič, resp. zákonný zástupca podpíše informovaný súhlas (pokiaľ je žiak plnoletý, podpisuje ho, samozrejme, sám), ktorým vyjadrí súhlas s poskytovaním starostlivosti v danom zariadení.

Odborný zamestnanec, ktorý poskytuje starostlivosť v súvislosti s deradikalizačnými aktivitami, by mal pre dosiahnutie čo najvyššej kvality a efektivity poskytovanej starostlivosti postupovať podľa nasledujúceho postupu:

- Anamnéza žiaka (osobná, rodinná, sociálna)
- Diagnostický rozhovor
- Pozorovanie
- Psychologická diagnostika (intelekt, osobnosť záujmy,..)
- Psychologické poradenstvo
- Psychoterapia
- Koordinácia klienta (odoslanie do zdravotníckeho zariadenia, ÚPSVaR,..)
- Správa z diagnostického vyšetrenia

• *Anamnéza*

Podrobné a kvalitne spracované anamnestické údaje o žiakovi sú významným predpokladom k úspešne realizovanej starostlivosti. Pozostávajú nielen z údajov rodine (okrem primárnej by do pozornosti mali vstupovať dáta aj zo širšieho príbuzenstva, tzn. údaje o strýkoch, bratrancoch, nevlastných

súrodencoch a pod.), ale i údajov o jeho sociálnych interakciách (kamaráti, susedia, spolužiaci,.) a záujmových činnostiach (športové kluby, obľúbená literatúra, PC hry a pod.). Zaznamenávať by sa mali aj na prvý pohľad menej významné udalosti, nakoľko v ďalších súvislostiach sa môžu javiť ako kľúčové pre jeho hodnotové nastavenie či preferovaný spôsob riešenia rôznych situácií.

• **Diagnostický rozhovor**

Žiak v poradenskom procese kvôli extrémistickým a radikálnym prejavom by mal vnímať najmä pocit bezpečia a nehodnotenia jeho myšlienok a prejavov. Pokiaľ by k tomu nedošlo, žiak nebude spolupracovať, prípadne bude produkovať také odpovede, ktoré budú sociálne žiadúce, pričom jeho utvrdzovanie v extrémistickej ideológii bude narastať. Je teda nutné v úvode poradenského procesu zamerať sa na oblasti života žiaka, v ktorých si dokážu so psychológom porozumieť a nájsť prienik, napr.:

- Šport (aktívne realizovaný i pasívne sledovaný)
- Zážitky zo školských lavíc (pozor na dehonestáciu pedagogických zamestnancov)
- Skúsenosť s prvými vzťahmi (platonické i reálne)
- Rodičia a výchovné metódy (možnosť overiť si v predchádzajúcom rozhovore spôsob, akým rodičia vedú výchovu detí a ich skutočnú angažovanosť v tejto oblasti)
- Zvieratá (vzťah k nim a skúsenosti so starostlivosťou o ne)

Pokiaľ je rozhovor so žiakom, ktorý inklinuje k extrémistickej ideológii, realizovaný na podklade predchádzajúcej preventívnej aktivity, má psychológ vedúci poradenský proces mnoho informácií o danom jedincovi ešte skôr, ako daný žiak do poradenského zariadenia príde. Čerpať môže ako z jeho prejavov v škole, informácií od triedneho učiteľa, resp. výchovného poradcu, tak i od jeho spolužiakov či iných osôb, ktoré s ním prišli do kontaktu. Overiť si jeho pôsobenie vo virtuálnom prostredí môže napríklad aj na sociálnych sieťach.

Ideálne je taktiež, nakoľko podstatné fakty môžu byť rodičmi žiaka zamlčané, pýtať sa aj na kvalitu ich života,

usporiadanosť vzťahov, prácu a finančné zabezpečenie prípadne spôsob trávenia voľnočasových aktivít. Tieto informácie môžu mať mnohokrát väčšiu hodnotu, ako deklarovanie zo strany rodičov žiaka, že títo príbuzní vedú (mnohokrát domnelo i zo strany rodičov) usporiadaný, prakticky priemerný život bez kontaktu s radikálnymi skupinami v spoločnosti.

Dôležité je taktiež vnímať sociálne prostredie, v ktorom žiak vyrastá, pričom za pozornosť stoja nielen deklarované aktivity (s kamarátmi sa túla po horách, cvičia v posilňovni, je členom klubu, ktorý sa venuje dejinám Československa, Slovenska, a vymieňajú si známky,..), ale i faktické. Úvodný rozhovor by mal byť venovaný aj zlomovým okamihom v živote dieťaťa (kedy a za akých okolností stretol priateľa, s ktorým teraz trávi veľa voľného času, či došlo k fyzickej inzultácii rovesníka zo strany dieťaťa, problémy s políciou či výrazné zhoršenie prospechu).

Následne by mala nastať fáza, v ktorej sa bude poradenský psychológ intenzívne venovať motivácii konania žiaka, ktorý vykazuje znaky inklinácie k extrémizmu a radikalizmu. Táto skutočnosť je pre úspech celého poradenského procesu absolútne kľúčová, nakoľko iba poznanie skutočných dôvodov a motívov konania môže odhaliť spôsob, ako ďalej pracovať s dieťaťom počas nasledujúcich stretnutí.

• **Pozorovanie**

Pozorovanie patrí medzi základné diagnostické metódy. Prostredníctvom neho získavame mnohé hodnotné dáta o klientovi. Medzi ne patria najmä neverbálne prejavy, súlad medzi verbalizovaným postojom v rámci komunikácie a neverbálnymi prejavmi, miera stresu, strachu, úzkosti, alebo naopak odporu, povrchnosti či vzdoru. Pozorovaním rovnako môžeme získať námet na doplňujúce otázky v rámci rozhovoru, ktoré sme nezahrnuli v príprave, nakoľko si to situácia nevyžadovala. Skúsený pozorovateľ získa prostredníctvom mimovoľných neverbálnych prejavov mnohokrát skutočnú a hodnotnejšiu informáciu o postojoch a názoroch žiaka, ako ju v rozhovore môže deklarovat'. Vytvára si tým priestor na vhodné doplňujúce a konfrontačné otázky, ktoré môžu odhaliť skutočné motívy žiaka, prípadne dať zmysel jeho konaniu.

• *Psychologická diagnostika*

Psychologická diagnostika by mala smerovať najmä k získaniu čo najkvalitnejších dát o osobnostnom nastavení žiaka, jeho motivačných činiteľoch v súvislosti s extrémizmom, hodnotovým nastaveniam či spokojnosti s jeho aktuálnym životom. Snímať intelekt je vhodné najmä z dôvodu získania dát o logicko-analytickom myslení, verbálnych schopnostiach, schopnostiach úsudku, či sociálnych zručnostiach. Viac ako na celkovú hodnotu intelektu je vhodné zamerať sa na jednotlivé položky.

Psychologická diagnostika umožní v poradenskom procese vytvoriť obraz o intelektových schopnostiach žiaka, či daný jedinec je schopný uchopiť problematiku extrémizmu v širších súvislostiach a rovnako tak, či ide v rámci diagnostiky osobnosti skôr o žiaka s manipulatívnym správaním, prípadne je jeho správanie dôsledkom patológie.

• *Psychologické poradenstvo*

Prostredníctvom psychologického poradenstva sa žiak dostáva do zväčša dlhodobej starostlivosti. Jeho účelom je najmä to, aby sa žiak zorientoval v aktuálnej životnej situácii, vedel vnímať príčiny, resp. dôvody, ktoré ho viedli k tomu, že navštevuje zariadenie výchovného poradenstva a prevencie a poznal dôsledky svojho konania, a to nielen v aktuálnych súvislostiach, ale i konzekvenciách, ktoré môžu mať dlhodobý, alebo aj trvalý charakter.

Orientácia žiaka v jeho aktuálnej situácii by nemala pozostávať iba z menovania a klasifikovania príčinných súvislostí, ale mala by mať aj edukačný a výchovný rozmer. Ten má za cieľ, pokiaľ to rozumové schopnosti žiaka umožnia, vnímať aj dôsledky na praktický život po tom, ako sa táto udalosť vyrieši.

Psychologické poradenstvo by nemalo byť ukončené skôr, ako dôjde k požadovaným zmenám správania u žiaka, usporiadaniu rodinných pomerov (v rámci starostlivosti, či interakcie) a vyriešení celej situácie v rámci všetkých inštitúcií, ktoré sú v danom momente súčinné. Poradenstvo by malo byť zavŕšené

až po ukončení preventívneho programu v triede, ktorý nasleduje ihneď po tom, ako sa začalo pracovať s daným žiakom.

Škola, ktorú žiak navštevuje, by mala byť, samozrejme, o všetkých krokoch priebežne informovaná a malo by sa postupovať v súlade s dohodnutým plánom.

- **Psychoterapia**

Pokiaľ je na základe výstupov zo psychologickej diagnostiky, anamnestických dát, rozhovoru a pozorovania vhodné pokračovať v starostlivosti formou poskytovania psychoterapie, je vhodné, aby bola táto skutočnosť vopred oznámená žiakovi (vhodným, primeraným spôsobom na základe jeho veku a rozumových schopností) a jeho rodičom, resp. zákonným zástupcom.

Proces psychoterapie je v tomto prípade vždy dlhodobou formou starostlivosti. Je nutné vnímať možnosti rodiny (pravidelné dochádzanie,.) a potreby dieťaťa. Rovnako tak by mala byť o pokračujúcej starostlivosti informovaná aj škola, ktorú žiak navštevuje. Psychoterapia by mala byť zameraná nielen na žiakovo prežívanie, správanie, motivačné činitele, ale i na jeho stratégiu zvládania záťažových situácií či prípadný vnútorný rozpor (napr. kognitívna disonancia v prípade túžby zapadnúť do partie).

Pokiaľ sa žiak a terapeut zo zariadenia výchovného poradenstva a prevencie zladia a nájdu k sebe cestu, je vysoký predpoklad, že bude mať tento typ starostlivosti úspech v zmene správania a prežívania žiaka.

Terapeutické sedenie so žiakom by však malo byť rodičmi, resp. zákonnými zástupcami iniciované aj po ukončení starostlivosti. Je totiž vhodné sa uistiť o dlhodobých zmenách, ktoré by mali byť overené aj po tom, ako dôjde k strate pravidelného kontaktu s klientom.

- **Koordinácia klienta**

Pokiaľ si to situácia vyžaduje a žiak je v rámci poskytovania starostlivosti v zariadení výchovného poradenstva a prevencie odoslaný aj na doplňujúce vyšetrenie, napr. na pedopsychiatrické, neurologické a pod., je nutné všetky tieto

kroky koordinovať tak, aby sa zabezpečila plynulá starostlivosť a rovnako tak výchovno-vzdelávací proces na škole, ktorú žiak navštevuje.

Ku koordinácii v tomto smere môže dôjsť nečakane, resp. až na podklade psychologickéj diagnostiky, je preto potrebné, aby o daných krokoch vedela aj škola, nakoľko to môže mať významný vplyv na časový sklz vo vopred pripravenom pláne. Na termín a diagnostické závery v rámci tohto typu starostlivosti sa totiž vďaka dlhým čakacím lehotám u daných špecialistov môže čakať aj v mesiacoch (neraz je termín na pedopsychiatrické vyšetrenie udelený aj o 2-3 mesiace od žiadosti).

Koordinácia klienta však môže byť realizovaná nielen pre potreby získania správy zo zdravotníckeho zariadenia. Môže byť poskytovaná aj v súvislosti s riešením daného prípadu aj prostredníctvom zamestnancov ÚPSVaR, ak si to vyžadovala rodinná situácia žiaka. Dokonca, v prípade, že došlo k porušeniu zákona, môže do procesu vstúpiť aj Policajný zbor SR a prostredníctvom vyšetrovateľa, súdneho znalca či inej authority (prokurátor, sudca,..) požadovať údaje o aktuálnom priebehu poskytovanej starostlivosti či poskytnutie správy z diagnostického vyšetrenia, ktorá môže mať vplyv na vyšetrovanie. V danom prípade je teda dôležité vnímať nielen potreby výchovno-vzdelávacie, ale i zdravotné či vychádzajúce z trestného konania.

• *Správa z diagnostického vyšetrenia*

Správa z diagnostického vyšetrenia môže byť realizovaná z dvoch dôvodov. Buď sa prostredníctvom nej zaznamenáva priebeh poskytovanej starostlivosti a jej účelom je žiadosť o doplnujúce vyšetrenie (pedopsychiater, neurológ a pod.), alebo je vypracovaná na pokyn vyšetrovateľa či sudcu.

Pokiaľ je táto správa určená pre výchovno-vzdelávací proces, môžu byť jej účelom najmä:

- Informácie o výsledkoch diagnostických vyšetrení
- Informácie o predpokladoch v rámci poskytovania pokračujúcej starostlivosti
- Odporúčania pre výchovno-vzdelávací proces

Príklady dobrej praxe v oblasti prevencie radikalizácie na školách

- Odporúčania pre realizáciu preventívnych aktivít a preventívnych programov v triede a na škole
- Vypracovanie koncepcie boja proti extrémizmu na škole v dôsledku zistených údajov o žiakovi

Ak je diagnostická správa z vyšetrenia písaná až na konci poskytovania starostlivosti, obsahuje údaje aj z realizovaného poradenstva či terapie. V tom prípade zahŕňa jej obsah aj nasledujúce údaje:

- Komplexné posúdenie intelektu a osobnosti
- Analýzu príčin správania, ktoré bolo dôvodom poskytovania starostlivosti
- Osvojené zručnosti nadobudnuté počas poradenstva alebo psychoterapie
- Predpoklady na zmenu správania a prežívania v dlhodobom horizonte
- Odporúčania pre výchovno-vzdelávací proces
- Možnosti poskytnutia starostlivosti iným typom zariadenia v prípade, že nedošlo k očakávaným zmenám v súvislosti s poradenstvom alebo terapiou

Ak si situácia vyžaduje odoslanie zradikalizovaného žiaka napríklad do reedukačného centra, kde mu bude poskytovaný ako výchovno-vzdelávací proces, tak dlhodobá starostlivosť v rámci terapie, je vypracovanie správy z diagnostického vyšetrenia potrebné vykonať ihneď, ako sa táto možnosť javí ako najefektívnejšia a pre klienta najvýhodnejšia.

Odoslanie do reedukačného zariadenia je, samozrejme, potrebné odsúhlasiť s rodičmi, resp. zákonnými zástupcami žiaka. V tomto prípade sa títo edukujú o tejto forme starostlivosti, aby pochopili všetky jej aspekty.

Po tom, ako žiak ukončí takýto pobyt, dostávajú rodičia alebo zákonní zástupcovia žiaka záverečnú správu z pobytu v reedukačnom zariadení s podrobnými psychologickými závermi a informáciami v súvislosti s poskytovanou starostlivosťou, teda terapiou a poradenstvom. Jej súčasťou sú tiež informácie o výchovno-vzdelávacom procese a hodnotenie žiaka o jeho aktivitách v rámci neho. Hodnotí sa aj správanie počas pobytu, pričom ďalšou významnou časťou správy je prognóza ďalšieho vývoja.

Správou z pobytu v reedukačnom zariadení by malo disponovať aj zariadenie výchovného poradenstva a prevencie, nakoľko s veľkou pravdepodobnosťou bude podieľať na pokračujúcej starostlivosti.

Záver

Výchova k demokracii, občianstvu a ľudským právam je dôležitou súčasťou výchovno-vzdelávacieho procesu na základných či stredných školách, pričom učitelia, (školskí) psychológovia či sociálni pracovníci v teréne môžu pociťovať zo strany zriadovateľov, resp. štátu v tejto oblasti nedostatok podpory, či už inštitucionálnej, metodickej alebo aj odbornej. Publikácia Príklady dobrej praxe v oblasti prevencie radikalizácie na školách má preto za cieľ pomôcť pracovníkom s mládežou v preventívnych aktivitách v školskom prostredí.

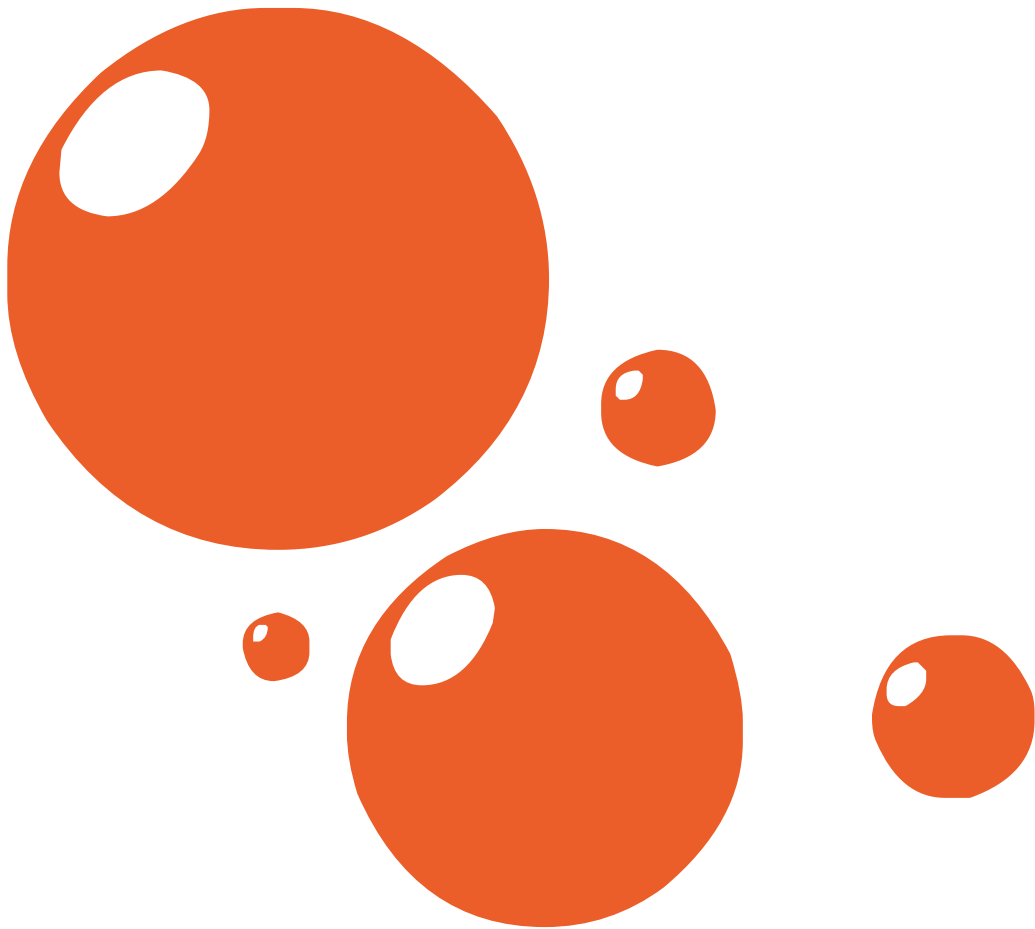
V posledných rokoch evidujeme záujem množstva organizácií a inštitúcií, ktoré ponúkajú podporu v podobe rôznych vzdelávacích aktivít, manuálov, príručiek alebo mimoškolských aktivít pre mladých ľudí. Obsahom prvej kapitoly tejto knihy je tak aktuálny prehľad relevantných organizácií s krátkym opisom ich činnosti, najmä v oblasti vzdelávania a osvetu na základných a stredných školách. Sú to organizácie, ktoré dlhodobo spolupracujú so štátnymi orgánmi a verejnými inštitúciami na Slovensku, vykazujú relevantné a spoľahlivé výstupy a ich aktivity sú dôveryhodné. Pracovník s mládežou v oblasti prevencie radikalizácie ich môže v prípade záujmu bez obáv kontaktovať s ponukou spolupráce alebo použiť ich publikačné výstupy, ktoré sú zväčša prístupne zadarmo.

Druhá kapitola knihy predstavila príklady dobrej praxe zo zahraničia pre učiteľov pri prevencii radikalizácie. Zamerala sa na niekoľko kľúčových tém (napr. kritické myslenie, interkultúrny dialóg), v ktorých majú iné štáty bohatšie skúsenosti, využiteľné aj na Slovensku. Kapitola tiež ponúkla praktické návody na cvičenia, ktoré by mali pomôcť žiakom aj učiteľom samotným účinnejšie predchádzať radikalizácii na slovenských školách. Čoraz rýchlejší vývoj modernej spoločnosti prináša nové výzvy aj na Slovensku (napr. šírenie dezinformácií, spolužitie rôznych menšín), preto hľadať inšpirácie pri postupoch, metódach či praktikách v zahraničí môže byť vhodná cesta k tomu, aby sme dokázali tieto výzvy úspešne zvládať.

Tretia kapitola poskytla praktický návod, ako postupovať v prípade, že pedagóg, resp. iný pracovník s mládežou rozpozná

nenávistné alebo extrémistické prejavy u konkrétneho žiaka. Rozpoznávaniu nenávistných a extrémistických prejavov sme sa síce podrobne venovali v našej predchádzajúcej publikácii, avšak z mnohých rozhovorov s pedagógmi sa ukazuje, že nám chýbajú informácie o vhodnom postupe a koordinácii relevantných subjektov pri riešení podobných problémov.

Veríme, že spoločnými silami dokážeme mladých ľudí vychovávať k tolerancii, demokracii a rešpektu k ľudským právam. Ak totiž žiaci získajú správne základy už na základných a stredných školách, vyrastú z nich občania, ktorí síce budú mať na spoločnosť a jej zmeny rôzne pohľady, ale zároveň sa budú v názoroch či spôsobe života navzájom rešpektovať a hľadať vždy nenásilné riešenia konfliktov. To by mal byť náš spoločný cieľ, tak si držíme palce, aby sa nám ho podarilo naplniť.

Bibliografia

Angus, Ch. (2016): *Radicalization and Violent Extremism, Radicalisation: Causes and Responses*. NSW Parliamentary Research Service, 2016, s. 23

Alessi, A. a kol. (2019): *Radicalisation Prevention Programme: Intellectual output #2*. OER Commons. PRACTICE. 2019. 201s. Online. Dostupné na:

https://practice-school.eu/media/EN_F_PRACTICE_RadicalisationPreventionProgram.pdf

Bailey, M. a kol. (2017): *Critical Thinking: Analysis and Evaluation of Argument*. Creative Commons Attribution. Portland Community College. 2017. Online. Dostupné na:

<https://www.oercommons.org/courses/critical-thinking-analysis-and-evaluation-of-argument>

Bonell, J. a kol. (2011): “Teaching Approaches That Help to Build Resilience to Extremism Among Young People” Department for Education, OPM and National Foundation for Educational Research. 2011. ISBN 9781847759191. Online. Dostupné na:

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/182675/DFE-RR119.pdf

Borárosová, I. – Žúborová, V. (2019) *De-fake it!* Bratislava: Bratislava Policy Institute. 2019. ISBN 9788097323653

Borum, R. (2012): *Radicalization into Violent Extremism I: a Review of Social Science Theories*. In: *Journal of Strategic Security*, 2012, roč.4, č. 4, s. 7-36

Centre for the prevention of radicalization leading to violence. (2019): *The radicalization process*. 2019. Online. Dostupne na: <https://info-radical.org/en/the-radicalization-process/>

CTHH. (2017): (Centrum proti terorizmu a hybridným hrozbám). *Radikalizace*. [online]. In: *mvcr.cz*, 2017. Dostupné na internete: <http://www.mvcr.cz/cthh/clanek/ostatni-hybridni-hrozby-radikalizace.aspx>

de Meere, F – Lensink, L. (2015): *Riešenia proti radikalizácii mládeže. Sprievodca pre pracovníkov v prvej línii*. Youth Counselling Against Radicalisation (YCARE). Dostupné na: <https://www.ycare.eu/files/YCARE%20Guidelines%20SK.pdf>

Gallová Kriglerová, E. - Chudžíková, A. (2017): Nórsky vzor. Integrácia utečencov v nórsku. Bratislava: Centrum pre výskum etnicity a kultúry. 2017. ISBN 9788097206949

Jánošíková, K. (2020). Pracuje s bývalými radikálmi: Je pre nich ťažké zmeniť život, nechcú ich ani obslúžiť v podniku. Online. Dostupné na: <https://ciernalabut.sk/7723/pracuje-s-byvalymi-radikalmi-je-pre-nich-tazke-zmenit-zivot-nehcu-ich-ani-obsluzit-v-podniku/>

Koníčková, J. (n.d.). Metódy kritického myslenia a ich využitie v škole. Online. Dostupné na: <https://eduworld.sk/cd/jaroslava-konickova/2651/metody-kritickeho-myslenia-a-ich-vyuzitie-v-skole>

Kosturková, M. (2011): Rozvoj kritického myslenia u študentov vysokých škôl. MVEK Prešov. Online. Dostupné na: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Istvan1/subor/Kosturkova.pdf>

Mareš, M. (2018): On-line radikalizácia. Vybrané problémy z hľadiska prevencie. In: Sociálna prevencia 2018/1. s. 8-9

Ministerstvo vnútra ČR, Centrum proti terorizmu a hybridným hrozbám. (2021): Radikalizace. Online. 2021. Dostupné na: <https://www.mvcr.cz/cthh/clanek/ostatni-hybridni-hrozby-radikalizace.aspx>

Motlová, J – Boboňová, I. (2020): Využitie storytellingu v práci s mládežou. Bratislava: Iuventa. 2020. ISBN 9788080721763

Nordbruch G. (2016): The role of education in preventing radicalisation. (Radicalisation Awareness Network RAN policy paper). 2016. Online. Dostupné na: https://utveier.no/app/uploads/sites/2/role_education_preventing_radicalisation_12122016_en-2-1.pdf

Nordbruch G. - Sieckelinck, S. (2018): Transforming schools into labs for democracy: a companion to preventing violent radicalisation through education (Radicalisation Awareness Network RAN policy paper). 2018. Online. Dostupné na: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/default/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-edu/docs/ran_edu_transforming_schools_into_labs_for_democracy_2018_en.pdf

NYU (New York University). (2020): Storytelling in Teaching and Learning. Online. Dostupné na: <https://www.nyu.edu/faculty/>

teaching-and-learning-resources/strategies-for-teaching-with-tech/story-telling-teching-and-learning.html

Oueslati, R. M. (2018) : Standhalten: Umriss einer rassismuskritischen Didaktik (Withstand: Outline of a didactics and teaching practice that are critical of racism). 2018. Online. Dostupné na: [https:// www.ufuq.de/umriss-einer-rassismuskritischen-didaktik/#_ftn1](https://www.ufuq.de/umriss-einer-rassismuskritischen-didaktik/#_ftn1)

RAN (Radicalisation Awareness Network) (2019): Preventing Radicalisation to Terrorism and Violent Extremism. Exit Strategies. Online. Dostupné na:

https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-best-practices/docs/exit_strategies_en.pdf

RAN (Radicalisation Awareness Network) (2020): Violent Right-wing Extremism in Focus. 2020. Dostupné na https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/default/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/docs/ran_brochure_violent_right_wing_extremism_in_focus_en.pdf

Ranstorp, M (2016): RAN ISSUE PAPER. The Root Causes of Violent Extremism. 2016. Dostupné na https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/default/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-papers/docs/issue_paper_root-causes_jan2016_en.pdf.

REGERINGEN. (2016): Preventing and Countering Extremism and Radicalization: National Action. Copenhagen: Rosendahls a/s, 2016. ISBN 9788793422285.

Rooney, T. - Lawlor, K. - Rohan, E. (2016). Telling tales: Storytelling as a methodological approach in research. 14. 147-156.

SEoP (The Stanford Encyclopedia of Philosophy). (2018). Critical Thinking. Online. Dostupné na: <https://plato.stanford.edu/entries/critical-thinking/#Cont>

Smolík, J. (2020): Psychologie terorismu a radikalizace: Jak se z beránek stávají vlci. Brno: Mendelova Univerzita v Brně, 2020, ISBN 9788075097231

Staun, J. (2008): Radicalisation, Recruitment and the EU Counter-radicalisation Strategy. In: *Transnational Terrorism, Security & the Rule of Law*. COT Institute for Safety, Security and Crisis Management, 2008, s. 96

Struhár, P. (ed.). (2017) Prevencia nenávisných a extrémistických prejavov v školskom prostredí. Trenčín: Trenčianska univerzita A. Dubčeka, 2017.

Moravčík, I. – Struhár, P. (2019): Rozpoznávanie nenávisných a extrémistických prejavov v prostredí mládeže. Trenčín: Trenčianska univerzita A. Dubčeka, 2019.

Vegrichtová, B. (2019): Hrozba radikalizace. Terorizmus, varovné signály a ochrana spoločnosti. Praha:Grada. 2019. ISBN 9788027120314

Violence Prevention Network (2019): Rehabilitation of radicalised and terrorist offenders for first-line practitioners (Rehabilitation Manual). Online. Dostupné na:

https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/default/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-papers/docs/ran_rehab_manual_en.pdf

Žúborová, V. - Borárosová, I. – Vašečka, M. (2020): Prevencia a boj proti radikalizácii v online prostredí. Bratislava: Bratislava Policy Institute. 2019. ISBN 9788097323646

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

**Pavol Struhár
Marián Bušša
Ivan Moravčík**

Príklady dobrej praxe v oblasti prevencie radikalizácie na školách

Vydalo:

Katedra politológie
Trenčianskej univerzity Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Autori:

Mgr. Pavol Struhár, PhD. (1. kapitola)

Mgr. Marián Bušša, PhD. (2. kapitola)

Mgr. Ivan Moravčík (3. kapitola)

Grafická úprava:

Mgr. Zuzana Veselá Hrušková

Tlač:

DMC, s. r. o., Nové Zámky

1.vydanie

ISBN 978-80-8075-945-2

EAN 9788080759452

Realizované s finančnou podporou Ministerstva spravodlivosti SR v rámci dotácie na rok 2020 na presadzovanie, podporu a ochranu ľudských práv a slobôd a na predchádzanie všetkým formám diskriminácie, rasizmu, xenofóbie, antisemitizmu a ostatným prejavom intolerancie.

Názov projektu: Komplexná podpora pri prevencii nenávistných a extrémistických prejavov v školskom prostredí.

Publikácia neprešla odbornou jazykovou úpravou.

2021